

## הישיבה המאתיים ושתיים (ר"ב)

ביום כ"ג בתמוז התשנ"א (5 ביולי 1991), בשעה 10.30 לפנה"צ, בבית האקדמיה בירושלים.

**הנוכחים:** החברים א' אבנר, ע' אורנג, ש' אירמאי, י' בלאו, ז' בן-חיים, מ' בר-אשר (יו"ר), א' ברזידא, ג' גולדנברג, י' יהלום, י' ייבין, א' פורת, גב"ע צרפתי; החברים-היועצים הגב' ש' בהט וה"ה מ' אור, א' חזן, ר' סיוון, י' סמילנסקי, מ' עסיס וי' פליקס; המנהל הכללי, הא' נ' אפרתי; עובדי האקדמיה הגברות י' הבר וג' רביבו והא' י' עופר.

**סדר היום:** א. הודעה

ב. המשך הדיון בכללי הפיסוק

### א.

הא' בר-אשר: חבריי המכובדים, אני מתכבד לפתוח את ישיבת מליאת האקדמיה. תחילה אני מבקש לשלוח לנחומים למשפחתו של מורנו וחברנו פרופ' א"א אורבך שהלך לעולמו. באחת הישיבות הקרובות תימצא הדרך להספיד אותו כראוי לו.

### ב.

הא' בר-אשר: נעבור לעניין המרכזי שהעסיק אותנו בשתי הישיבות האחרונות, כללי הפיסוק. אני מבקש לפתוח את הדיון בסעיף 10 העוסק בביטוי "אין אלא". נשתדל לקצר ככל האפשר, כדי להגיע מהר לנושא העיקרי העומד בפנינו, והוא המשפט המורכב.

[10§]

בביטוי "אין... אלא..." בהוראת "בלבד", או כש"אלא" אינה פותחת משפט, לא יבוא פסיק לפני "אלא".

כגון:

(1) אין כאן אלא דברים בטלים.

(2) אינך אלא טועה.

(3) לא העכבר גנב אלא החור.

[אבל: (4) לא פניו היפים הקסימוני, אלא מעשיו הטובים דיברו אל לבי.]

זהו נוסח הצעת התשנ"א, ונוסח התש"ן שונה ממנו במקצת.

הא' אור: אני חושב שעלינו להבחין בסעיף הזה בין שני שימושים של "אין... אלא". השימוש הראשון הוא כצורן אחד בלתי רציף המביע את הבלבדיות, ואפשר להמירו במילה רק. דוגמות מס' 1-2 מבטאות את העניין הזה, ובשימוש זה ודאי שאין צורך בפסיק. אבל יש גם שימוש אחר של "אין... אלא", ובו אלא היא מילת ניגוד בין שתי פסוקיות. כך בדוגמה 4, ויפה עשו ששמו בה פסיק: "לא פניו היפים הקסימוני, אלא מעשיו הטובים דיברו אל לבי". אבל נדמה לי שגם בדוגמה מס' 3 כדאי היה לשים פסיק. אמנם הפסוקית פה היא קצרה מאוד, אבל השימוש של אלא הוא אותו שימוש של מילת ניגוד. משמעות אלא במשפט זה שונה ממשמעותה במשפטים הקודמים; שם היא מביעה בלבדיות, ופה – ניגוד.

הא' גולדנברג: נשמט מאיתנו דבר אחד בכל הגרסאות. יש כאן עירוב של דוגמאות של "אין... אלא" ודוגמאות של "לא... אלא". גוף הסעיף עוסק בביטוי "אין... אלא", ולכן כדאי לסלק את הדוגמאות שבהן "לא... אלא", העלולות להטעות. בכל היתר אני מסכים בהחלט עם דברי אור. מבנה של אין הנָאָה לשלול משפט שמני ואחר-כך אלא המציינת ניגוד אינו דומה לשימוש ב"אין... אלא" כביטוי אחד. צריך למצוא את הניסוח המתאים.

הא' פורת: צריך להשיט את דוגמה מס' 3, ולהשאיר את יתר חלקי הסעיף כמות שהם.

הא' אורנן: בהצעת התש"ן כתוב: "בביטוי 'אין... אלא...' וכיוצא בו וכו'". הכוונה היא לצורות אחרות של שלילה, כולל "לא... אלא". ההבדל בין לא ואין איננו משפיע כאן. אם המשפט יהיה בעבר יבוא לא במקום אין. לא זאת השאלה, אלא משמעות הצירוף כולו, כדברי הא' אור. בהצעת התש"ן נתנו לזה ביטוי קצת שונה. לכן לא צריך למחוק את דוגמה מס' 3, אלא לשנות על פיה את ניסוח הכלל, ולנסח: "בביטוי 'אין... אלא' וכיוצא בו", או "בביטויים 'אין... אלא', ו'לא... אלא'".

הגב' בהט: אפשר להמשיך ולכלול גם את "כי אם", במקום אלא.

הא' בראשר: הסעיף עוסק בביטוי "אין... אלא", שהוא ביטוי קבוע וברור, ולא כדאי עכשיו להביא ביטויים אחרים.

הגב' בהט: הכול מסכימים שאין מקום לפסיק ב"אין... אלא" בהוראת 'בלבד'. יכול להיות, כמו שאמר הא' אורנן, ש"לא היה אלא" בעבר ו"אין... אלא" בנינוני הם היינו-הך. בכל הדוגמאות האחרות שיש בהן אלא בהוראת 'כי אם' אנחנו יכולים להחליט שיש פסיק.

הא' גולדנברג: אם מגבילים סעיף זה לביטוי "אין... אלא" במשמעות מסוימת, הרי

ממילא על המקרים האחרים והמשמעויות האחרות חלים הכללים של משפטי ניגוד בכלל. קשה לנחש את כל המקרים האחרים האפשריים פה.

הא' אזר: אני רוצה להוסיף שאין שום הבדל בין "אין... אלא" ו"אין... כי אם". כי אם הוא פשוט הביטוי המקראי המקביל לאלא. אפשר היה לומר "אין שם כי אם דברים בטלים". אני מציע לכלול בניסוח הכלל גם את "אין... כי אם" במשמעות בלבד.

הא' בר-אשר: נסח בטובך את ההצעה שלך בצורה מכיליה ולא פורטנית, והקגש יושם על הוראת 'בלבד'.

הא' עסיס: רציתי להעיר שלפי הצעת פרופ' אזר צריך למחוק את המילים "או כש'אלא" אינה פותחת משפט", שהרי מילים אלו מכוונות לדוגמה 3 שרוצים עכשיו להשמיטה. אשר לביטויים השונים שהסעיף מתייחס אליהם, אפשר להוסיף את המילים "וכיוצא בו" שהיו במהדורה קמא ולנסח: "בביטוי 'אין... אלא' וכיוצא בו בהוראת 'בלבד', לא יבוא פסיק לפני אלא", ותו לא.

הא' אורנן: הניסוח בהצעת התש"ן הוא ברור ומפורש: "בביטוי 'אין... אלא...' וכיוצא בו, כשהוא משמש קישור במשפט מאוחה רשאי הכותב לשים פסיק לפני 'אלא'". לעומת זאת הניסוח בהצעת התשנ"א הוא מעורפל: "או כש'אלא' אינה פותחת משפט".

הא' אבנר: דוגמה מס' 3, "לא העכבר גנב אלא החור" היא חסרה. נדמה לי שבמקור האמרה, בארמית, נאמר: "לא עכברא גנב אלא חורא גנב". המילה אלא פותחת אפוא משפט קצר, והשאלה היא האם במקרה כזה חייב לבוא פסיק.

הא' בר-אשר: כבר הסכמנו שהדוגמה הזאת תושמט, ואין צורך לעסוק בה. הבה נמצא ניסוח שיענה על כל האפשרויות שהועלו. אני מבין שפרופ' אזר מצא ניסוח כזה.

הא' אזר: אני חושב שהדבר אינו קשה. אני מציע: "בביטוי אין... אלא/כי אם בהוראת בלבד, לא יבוא פסיק". אחר-כך תבואנה דוגמות מס' 1 ו-2, ולבסוף תבוא דוגמה 4 בסוגריים כמות שהיא לפנינו.

הא' בר-אשר: עלינו להתייחס גם לביטוי "לא... אלא". ננסח אפוא: "בביטוי 'אין... אלא' וכיוצא בו בהוראת 'בלבד' לא יבוא פסיק לפני אלא". אני מבין שניסוח זה מקובל על הכול.

יש צורך להוסיף דוגמה אחת, שתדגים את הביטויים האחרים, כגון: "לא אומר כי אם דברים אחדים".

הא' אורנן: לפני דוגמה מס' 4 יש להביא הסבר מדוע בדוגמה זאת בא פסיק. אפשר לומר: "כאשר אלא משמשת מילת קישור במשפט מאוחה מותר להביא פסיק".

הא' בר-אשר: מה שאתה אומר נוגע בעצם לכל משפטי הניגוד.

הא' אורנן: ניגוד הוא אחד הסוגים הסמנטיים של איחוי. נדמה לי שאיננו חייבים לציין בפירוש שיש פה ניגוד, ודי לומר שהמילה אלא משמשת מילת קישור במשפט מאוחה. כך הוא גם נוסח הצעת התש"ן.

הא' בן-חיים: אם אנו באים להבחין בין שני סוגים של "אין... אלא", יש להבהיר בדיוק מהם שני הסוגים ולא להשתמש במונחים דקדוקיים מסובכים, כדי שכל העוסקים בפסוק יוכלו להבין את הכללים. בכל מקרה יש להבהיר אם חובה לשים פסיק או שאסור לשים פסיק או שהדבר הוא רשות.

הא' בר-אשר: לפי המתגבש עכשיו, בכל מקום שהביטוי "אין... אלא" משמש בהוראת 'בלבד' לא יוטל פסיק. במקום שהוא בא כמילת איחוי במשפט מאוחה יוטל פסיק, אם המשפט הוא ארוך.

הצעתו של פרופ' אורנן היא להוסיף אחרי הדוגמות הראשונות "אבל כאשר המילה היא מילת קישור, רשאי הכותב להטיל פסיק לפנייה, כגון: 'לא פניו היפים הקסימוני, אלא מעשיו הטובים...'"

הא' פורת: כאן נקודה! אני מציע לסיים כאן את המשפט, מפני שאם נרצה להביא בשלמותו יהיה עלינו לנסחו ניסוח אחר: "...אלא מעשיו הטובים הם שדיברו אל לבי."

הא' אבנר: אם ננסח כפי שהצעת – לא יבוא פסיק, מפני שהמשפט איננו מלא.

הא' אורנן: יכול לבוא פסיק גם במשפט חסר כזה.

הא' אזר: הדבר העיקרי בעינינו הוא שלא ישימו פסיק לפני אלא המביעה בלבדיות. אם ישימו פסיק לפני אלא של חיבור או ניגוד או לא ישימו – זה פחות חשוב לנו.

הא' בר-אשר: אני חוזר על הצעתו של אורנן בתיקונו של פורת: "אבל כאשר המילה אלא היא מילת קישור, רשאי הכותב להטיל פסיק לפנייה, כגון: 'לא פניו היפים הקסימוני, אלא מעשיו הטובים'". הסעיף הזה מתקבל על דעת הכול, ואין צורך בהצבעה.

אנו עוברים עתה לפרק העוסק במשפט המורכב. בהצעת התשנ"א הפרק הזה תופס שני עמודים, ואילו בהצעת התש"ן הוא ארוך הרבה יותר. בדף המפתח המצוי בידכם תוכלו

לראות שסעיף 11 בהצעת התשנ"א מקביל לצרור של סעיפים בהצעת התש"ן (כולם סעיפי משנה של סעיף 10). עלינו להחליט אם אנחנו נוקטים לשון קצרה או לשון פורטנית יותר.

זו היא לשון הצעת התש"ן לפרק זה:

10§

### הפיסוק במשפט המורכב

#### הקדמה

משפט מורכב בנוי מיחידות, אשר כל אחת מהן כיחידה אחת ממלאת בו תפקיד תחבירי מסוים, וכל אחת מהן כשהיא לעצמה עשויה להיתפס כמשפט בפני עצמו. יחידות אלה מכונות "פסוקיות" (ויש קוראים גם לאלה "משפטים").

רוב התפקידים שהפסוקיות ממלאות מצויים גם במשפט הפשוט, אלא שבזה מתמלא התפקיד על ידי מילה אחת. יש שהתפקיד ניכר על פי מילת קישור העומדת לפני הפסוקית, ויש שהתפקיד ניכר בדרכים אחרות, ולפני הפסוקית אין שום מילת קישור. אחרי פסוקית - רק במקרים מעטים באה מילה מיוחדת המציינת שכאן נסתיימה פסוקית, ולרוב אחרי פסוקית שנסתיימה אין שום סימן מילולי מיוחד.

הדיון בפיסוק של המשפט המורכב עיקרו השאלה, אם להניח פסיק לפני פסוקית או אחריה או לא להניח.

10.1§

### פסוקית בתפקיד לוואי

10.11§

פסוקית שהיא לוואי לא מצמצם, כלומר שגם בלעדיה ברור כלפי מה או כלפי מי מכוון השם שלפניה - יבוא פסיק לפניה, ואם המשפט נמשך גם אחריה, יבוא פסיק גם אחריה, כגון:

(1) בריטניה, שהייתה מלכת הימים במאה ה-19, ירדה מגדולתה במאה ה-20.

10.12§

פסוקית שהיא לוואי מצמצם, כלומר אם היא הכרחית ונוספת כדי לצמצם את תחולת השם שלפניה ולמנוע טעות בהבנה - לא יבוא פסיק לפניה, בייחוד אם ניתן לפרשה גם כפסוקית לוואי לא-מצמצם, כגון:

(2) הוא כיוון את המשקפת אל הציפורים שעמדו על חוט החשמל. [כלומר - ולא אל הציפורים האחרות שהיו בטווח ראייתו, כגון אלה שעפו מעל לעץ].

(3) החוליה התקדמה בזהירות אל הבית שממנו ניתן להשקיף על המחנה.

10.12.1§

אבל אם הפסוקית ארוכה, ואם גם לפניה באה יחידת משפט ארוכה, רשאי הכותב להביא פסיק לפניה, בייחוד אם לא ניתן לפרשה כפסוקית לוואי לא-מצמצם, כגון:

(4) לאחר חיפושים ממושכים ומייגעים מצאתי את הבית שאחי ביקש ממני לצלמו.

או:

(5) לאחר חיפושים ממושכים ומייגעים מצאתי את הבית, שאחי ביקש ממני לצלמו.

## 10.12.2§

פסוקית לוואי מצמצם שהמשפט נמשך אחריה, אם היא ארוכה במיוחד - יכול לבוא פסיק אחריה (אף על פי שלפניה, לפי §10.12, לא יבוא פסיק), כגון:  
 (6) המתנה שקיבל מאביו ומאמו ליום הולדתו העשרים וארבעה, נראתה בעיניו מלכתחילה מיוחדת במינה.  
 (7) התפקיד שהסכים אברהם לקבל על עצמו ביום השני של הוועידה, נתגלה אחר כך כבעל חשיבות רבה להתפתחות הארגון.

## 10.13§

פסוקית לוואי תוכן, כלומר - שנמסר בה תוכן של אמירה או מחשבה, אם היא פותחת ב"כ"י או ב"ש", עשויה להיתפס כלוואי מצמצם לשם המופשט שלפניה (או לתחליפיו), אבל עשויה היא להיתפס גם כלוואי לא מצמצם שלו, ובהתאם לכך לא יבוא - או יבוא - פסיק לפניו, כגון:

(8) אני מקבל את המסקנה ששינוי בעניין הזה, אבל אני מבקש לבחון שוב את המסקנה שאין יסוד להאשמות. (לוואים מצמצמים)

[הייתה גם מסקנה שאין יסוד להאשמות].

(9) לא נשלים עם החלטה, שאין יסוד לתביעתנו. (לא מצמצם)

[הייתה רק החלטה אחת, וזה תוכנה: אין מקום לתביעתנו].

(10) לא נשלים עם החלטה שאין יסוד לתביעתנו. (מצמצם)

[היו החלטות אחרות, ועם החלטה שאין יסוד לתביעתנו - לא נשלים].

(11) הטענה, שהדיון נדחה, אינה מתקבלת. (לא מצמצם)

[יש רק טענה אחת, והיא - שהדיון נדחה].

(12) הטענה שהדיון נדחה אינה מתקבלת. (מצמצם)

[יש כמה טענות, וטענה מסוימת זאת, שהדיון נדחה, אינה מתקבלת].

פסוקית לוואי תוכן הפותחת במילת שאלה או בשם-פועל, משמשת רק לוואי מצמצם לשם המופשט שלפניה, ולכן לא יבוא לפניו פסיק, כגון:

(13) לא ביררנו עדיין את השאלה אם הגיעה השעה לפעולה.

(14) הדאגה מה יעשה בעיר הגדולה לא נתנה לו מנוח.

(15) הרעיון להזמין את החברים קסם לו.

לצורכי הדגשה יכול לבוא קו מפריד או נקודתיים לפני לוואי תוכן, כגון:

(16) באורח בלתי צפוי בא לה הרעיון - להכין הצעה לשיחה הבאה.

או:

(17) באורח בלתי צפוי בא לה הרעיון: להכין הצעה לשיחה הבאה.

(וראה גם §15, ב, ו-§12, ד).

## 10.14§

פסוקיות לוואי קצרות ביותר - אפשר להשמיט פסיק לפניו ואחריהן, בתנאי שהדבר לא יגרום לאי-בהירות. כגון:

(18) הספר שקראתי עניין אותי מאוד.

(19) בשנה שעברה היה רעש בארץ.

(20) והודעת להם את הדרך ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשו.

## 10.2§

**פסוקית בתפקיד אחר במשפט**

## 10.2.1§

פסוקית בתפקיד אחר במשפט, כגון פסוקית שהיא תיאור פועל, טעונה בדרך כלל הפרדה לפנייה ואחריה, אלא אם כן היא קצרה ביותר. הפרדה זו ניתנת לעשותה בפסיק או בקו מפריד (וראה §14). כגון:

- (1) אחר כך, כשהגיע הנשיא עם פמלייתו אל העיר, קיבלה את פניו הפגנה סוערת. (תיאור)
- (2) מאחר שהתביעה לא הביאה ראיות חותכות לטענתה, אנו מזכים את הנאשם. (תיאור)
- (3) כדי לשים קץ אחת ולתמיד לוויוכוחים הממושכים, החליטה המועצה להקים על הגבעה גן ציבורי. (תיאור)
- (4) שאין הירח עולה עד שתכלה פרוטה מן הכיס, האמין האיש הצעיר בכל לבו. (מושא)
- (5) שזו דרך אפשרית אך לא רצויה - ברור לכולנו. (נושא)

אבל:

- (6) כשנכנסו (-) קמו כל המסובים. (תיאור)

או:

- (7) כשנכנסו (,) קמו כל המסובים. (תיאור)

## 10.2.2§

כאשר המשפט פותח במילה המציינת את דעתו או את עמדתו של הדובר, ואילו התוכן הממשי של המשפט מובע בפסוקית משועבדת - לא יבוא פסיק לפני הפסוקית המשועבדת. כגון:

- (8) ודאי שאנו מסכימים להצעתך.
- (9) ייתכן שהתוצאות תשתנינה בהמשך המשחק.
- (10) ברור שאין צורך בכך.
- (11) חושבני שאתם צודקים.
- (12) אין ספק שננצח.

## 10.2.3§

כשפסוקית בתפקיד תיאור פועל, או מושא, או נושא, היא החלק האחרון במשפט, וכן כשהפסוקית היא של דיבור עקיף אחרי פועל אמירה - אין פסיק לפנייה. אבל אם גם פסוקית זו, וגם חלקי המשפט שלפניה ארוכים הם ביותר, יבוא פסיק לפנייה.

כך הדוגמות שבסעיף הקודם, וכן הדוגמות האלה:

- (13) בחרתי להעיד בשבועה כדי שצדקתי תצא לאור. (תיאור)
- (14) הם ישובו לכאן מחר כי הרעב יציק להם. (תיאור)
- (15) ידענו כי עשה זאת בשוגג. (מושא)
- (16) ברור שלא נוכל להגיע היום למחוז הפצנו. (נושא)
- (17) הפקיד אמר שהמנהל לא ישוב היום. (דיבור עקיף)

אבל:

- (18) אנו מזכים את הנאשם מכל אשמה, מאחר שכל טענות התביעה הופרכו על ידי

עדים מהימנים. (תיאור)

**10.2.4§**

במשפט ייחוד יבוא פסיק (או מפריד, ראה §15, ד') אחרי חלק הייחוד.  
כגון:

(19) הנער הזה, אליו התפללתי.

(20) תל זה שאתם עומדים לרגליו - תל קדומים הוא.

אבל במשפטים שגורים שחלק הייחוד שבהם הוא בן מילה אחת, יש נוהגים שלא להניח כל סימן פיסוק אחרי חלק הייחוד. כגון:

(21) ירושלים הרים סביב לה.

(22) החכם עיניו בראשו.

(הערה: סעיף זה מובא כאן, כי לפנינו פסוקית בתוך משפט.)

**10.2.5§**

לא יבוא פסיק לפני פסוקית, אם מילת הקישור שבראשה היא צירוף כמו "מה ש-", "את ש-", "מי ש-", "את אשר", "כל ש-", "כל אשר";  
כגון:

(23) מעולם לא ניצחני אלא מי שהיה בעל מלאכה אחת.

(24) מסרתי לפלוני מה ששמעתי באספה.

(25) ורוח ה' יישאך על אשר לא אדע.

(26) הוא אשר אמרתי.

(27) לא יוכל לדין עם שתקיף ממנו.

**10.2.6§**

תיאור המובע בפסוקית משועבדת שיש בה שם פועל ולא פועל מפורש - לא יבוא פסיק בינה ובין החלק המשעבד (הנמצא לפניו או אחריה). כגון:

(28) באנו לכאן לראות מה שלומכם.

(29) ביום ראותך פניי תמות.

(30) לראות את ערוות הארץ באתם.

(31) בחרתי להעיד בשבועה כדי להוכיח את חפותי.

וזו לשון הצעת התשב"א:

**הפיסוק במשפט המורכב**

[11§]

אחרי פסוקית יבוא פסיק, אך לא לפניו.

כגון:

(1) הנער חצה את הכביש שכבר תבע קרבנות רבים, בריצה מטורפת.

(2) כשהגיע הנשיא עם פמלייתו אל העיר, קיבלה את פניו הפגנה סוערת.

(3) מאחר שהתביעה לא הביאה ראיות חותכות לטענתה, אנו מזכים את הנאשם.

(4) כדי לשים קץ אחת ולתמיד לוויכוחים הממושכים, החליטה המועצה להקים על הגבעה גן ציבורי.



- (5) שאין הירח עולה עד שתכלה פרוטה מן הכיס, האמין האיש הצעיר בכל לבו.
- (6) האיש הצעיר האמין בכל לבו שאין הירח עולה עד שתכלה פרוטה מן הכיס.
- (7) האיש הצעיר האמין בכל לבו שאין הירח עולה, עד שעלה הירח.
- (8) שזו דרך אפשרית אך לא רצויה, ברור לכולנו.
- (9) הם ישובו לכאן מחר כי הרעב יציק להם.
- (10) ידענו כי עשה זאת בשוגג.
- (11) הפקיד אמר שהמנהל לא ישוב היום.
- (12) ייתכן שהתוצאות ישתנו בהמשך המשחק.
- (13) ברור שאין צורך בכך.
- (14) חושבני שאתם צודקים.
- (15) אין ספק שננצח.

פסוקית שהיא קצרה ביותר, אפשר להשמיט את הפסיק שאחריה. פסוקית שהיא ארוכה ביותר וגם חלקי המשפט שלפניה ארוכים הם ביותר, אפשר לשים פסיק לפניה. כגון:

- (16) כשנכנסו קמו כל המסובים.
  - (17) אנו מזכים את הנאשם מכל אשמה, מאחר שאת כל טענות התביעה הפריכו עדים מהימנים.
  - (18) לאחר חיפושים ממושכים ומייגעים מצאתי את הבית, שאחי ביקש ממני לצלמו.
- (על פסוקית לוואי לא מצמצם ראה §22).

## [12§]

במשפט ייחוד יבוא פסיק (או מפריד, ראה §19, ד) אחרי חלק הייחוד, כגון:

(1) הנער הזה, אליו התפללתי.

או:

(2) הנער הזה – אליו התפללתי.

אבל במשפטים שגורים שחלק הייחוד שבהם הוא בן מילה אחת, יש נוהגים שלא להניח כל סימן פיסוק אחרי חלק הייחוד, כגון:

(3) ירושלים הרים סביב לה.

(4) החכם עיניו בראשו.

(הערה: סעיף זה מובא כאן, כי לפנינו פסוקית בתוך משפט).

## [13§]

פסוקית שהיא לוואי לא מצמצם, כלומר שגם בלעדיה ברור כלפי מה או כלפי מי מכוון השם שלפניה – יבוא פסיק לפניה ואחריה.

כגון:

(1) בריטניה, שהייתה מלכת הימים במאה ה־19, ירדה מגדולתה במאה ה־20.

(2) חברי הטוב ביותר, ששנים רבות לא ראיתיו, הגיע לביקור.

(3) עם ישראל, שסבל כה הרבה בעבר, שוב נתון בסכנה.

(4) תופעה זו נמצאת בעיקר בלשון המתרגמים, שגילו נאמנות רבה למקור.

[כלומר – כל המתרגמים גילו נאמנות למקור.]

אבל בפסוקית שהיא לוואי מצמצם, כלומר שהיא הכרחית ונוספת כדי לצמצם את תחולת השם שלפניה ולמנוע טעות בהבנה – יבוא פסיק אחריה אך לא לפניו, בייחוד אם ניתן לפרשה גם כפסוקית לוואי לא-מצמצם.

כגון:

- (5) הוא כיוון את המשקפת אל הציפורים **שעמדו על חוט החשמל**,  
 [כלומר – לא אל הציפורים האחרות שהיו בטווח ראייתו, כגון אלה שעפו מעל לעץ].  
 (6) החוליה התקדמה אל הבית **שממנו ניתן להשקיף על המחנה**, בזהירות רבה.  
 [כלומר – לא אל הבתים הנמוכים שלא ניתן להשקיף מהם על המחנה].  
 (7) תופעה זו נמצאת בעיקר בלשון המתרגמים **שגילו נאמנות רבה למקור**.  
 [כלומר – לא בלשון אותם מתרגמים שאינם נאמנים מאוד למקור].  
 (8) אני מקבל את המסקנה **ששיגו בעניין הזה**, אבל אני מבקש לבחון שוב את המסקנה **שאינו יסוד להאשמות**. (פסוקיות תוכן)

הא' אורנן: רבותי, אנחנו באים פה לשאלה עקרונית וחשובה. אני רוצה לומר בהזדמנות זאת שהרבה מאוד החלטות של המליאה מתקבלות אד-הוק, כלומר דנים בדבר אחד ולא נותנים את הדעת לשאלה הכללית והמהותית, שהדבר שעוסקים בו הוא רק חלק ממנה. אני מודה ומתוודה שבישיבה הראשונה שהשתתפתי בה באקדמיה, לאחר שהואלתם בטובכם לבחור אותי, נדהמתי מן העניין הזה. לא תפסתי איך ייתכן שיושבים אנשים ואינם דנים בעיקרון, אלא עוסקים באחת מן הדוגמאות, באחד הפרטים, שלו היו קובעים עמדה כלפי העיקרון, היה הפרט הזה מתברר מאליו. אחרי שלושה חודשים דנים בדבר דומה, שהוא אותו העניין עצמו מבחינה עקרונית, ושוב דנים בו לגופו מבלי לבחון את העיקרון הכללי.

יש לנו באקדמיה מקדמת דנא החלטות בכללי הכתיב. חוברת שלמה בלשונונו לעם, חוברת קשה ומסובכת, מחזיקה את כללי הכתיב על פי החלטות האקדמיה. מה עשו אנשים חכמים אחרי שהייתה החלטת האקדמיה? הלכו ופישטו את הדברים האלה בנוסח משלהם, קצר יותר. ייתכן שהוא מקיף פחות או מקיף יותר, על כל פנים אין אלה החלטות האקדמיה. החלטות האקדמיה היו הרבה יותר נרחבות. (אני עצמי הגשתי הצעה לפשט את הכללים, אבל אין זה שייך לעניין.) דוגמה לעיבוד כזה אפשר למצוא בדפי למד לשונך. בעמוד אחד הצליחה שושנה בהט לכלול את כללי הכתיב, אבל זהו העיבוד ולא ההחלטות המקוריות. מעין זה הוא ההבדל בין כללי התש"ן לפיסוק המשפט המורכב ובין כללי התשנ"א. הצעת התש"ן יש בה דיון מקיף ומפורט בפרטים ובעקרונות. צריך אדם לדעת הרבה יותר כדי שיקרא בכללים אלו. הצעת התשנ"א היא בבחינת עיבוד, ולצדדי הרב יש בה גם הרבה מאוד מן האיבוד... העקרונות, הסיבות מדוע אתה נותן פסיק ומדוע אינך נותן – כל הדברים האלה הושמטו מהצעת התשנ"א, ולא לטובה.

אינני חושב שאנחנו, כחברי אקדמיה, נהיה גאים בקבלת דבר שהוא כביכול "לשונונו לעם". אנחנו צריכים לקבל את הכללים המלאים, לעמוד על הפרטים כולם ולא להיבהל מן הקושי שבהם. יבוא המעבד ויעבד, בין לבתי-ספר, בין להוצאה לעם, כשם שעושים בפרשנויות של חוק. החוק איננו צריך להיעשות דבר של מה-בכך, מפני שכך הוא ייהפך

לאסקופה נדרסת, כל אדם יוכל לעשות ולא לעשות כרצונו. לצערי הרב, זהו האופי של שני העמודים של הצעת התשנ"א, לעומת הגישה הרצינית, המבוקרת והנוגעת לכל הפרטים, ככל שידנו הצליחה לעשות. יכול להיות שהשמטנו דברים, אולי טעינו, אולי יש דברים שטעונים תיקון – חס ושלום, אינני אומר בביטחון שהכול בסדר כאן – אבל אני חושב שהעיקרון צריך להיות שהאקדמיה תקבל את החוקים המלאים ולא את הדברים שנעשו אחרי עיבוד, לצערי הרב עיבוד לא מוצלח.

גם אם אין מחלוקת עקרונית בין שני הניסוחים, לא הייתי מסכים עקרונית שהנוסח המקוצר והמעובד יהיה הנוסח שנחליט עליו.

הא' גולדנברג: אני חייב להשיב על כמה מן הדברים האחרונים. ההבדל בין ההצעות אינו בפילוסופיה של הניסוח, אלא בראש ובראשונה בבעיות קונקרטיות. כללי הפיסוק מורכבים מאוד בשימושם ובמה שעומד מאחריהם, ולעתים העקרונות – יהיו מנוסחים בצורה המלאה ככל שיהיו – משאירים שאריות בעייתיות מסביבן. כאשר מתחילים לבדוק את הפרטים, רואים שאין הדברים יוצאים בצורה שלמה וחלקה, ופה ושם יש מסקנות הנובעות מן העיקרון ובכל זאת יש הכרח לשנות אותן.

יש גם בעיה מעשית אחרת, מסובכת עוד יותר. את העקרונות התחביריים אפשר להציג בכמה שיטות, ואנשים שונים עושים זאת בדרכים שונות, במושגים שונים ובמונחים שונים. כללי הפיסוק צריכים לתפוס לפי כל גישה תחבירית שהיא, והדבר מחייב זהירות רבה בניסוח. גם כללי הכתיב אינם נכנסים לבעיות הבלשניות העקרוניות, ובמקרים רבים התחשבו במסורת הכתיבה. למשל, במטען המסורת יש גישה אחרת ל-u וגישה אחרת ל-i. אין שום עיקרון בלשני נראה לעין שיכול להצדיק הבחנה כזאת. כללי הכתיב לא נכנסו לשאלה הזאת, מפני שבמסגרת כללי הכתיב אי אפשר להיכנס אליה ואין צורך להיכנס אליה. אני מציע שבמקום לנהל סימפוזיון עקרוני, אולי פשוט נראה מה הדברים הקונקרטיים.

הא' אורנין: אם נדון בסעיף האחד שבהצעת התשנ"א, נצטרך לדון כנגדו בסעיפים רבים בהצעת התש"ן. הנה בהצעת התשנ"א נאמר "אחרי פסוקית יבוא פסיק", בלא כל הבחנה מהו תפקידה של הפסוקית ובהעלמת הדבר המרכזי שישנו כאן, והוא עניין משפטי הלוואי. יש פה דבר אפייני. בסוף כל הדוגמאות כתוב בסוגריים "על פסוקית לוואי לא מצמצם ראה סעיף 22" (אגב, צריך להיות "סעיף 13"). פתאום מתברר לך שיש פה דבר נוסף שעוד לא ראית אותו, לוואי לא מצמצם לעומת לוואי מצמצם. כל זה מתאים באמת לעיבוד לבתי ספר – וגם כעיבוד הייתי מנסח את זה טוב יותר – אבל לא בתור הכללים עצמם: בכללים עצמם יש לתת את מלוא האחריות למה שיש. ואם יש בהצעת התש"ן דברים טעונים תיקון, בואו נתקן אותם. זו מטרת הדיון במליאה.

הא' בר-אשר: טוב תעשה האקדמיה אם תדון מפעם לפעם בשאלות עקרוניות, זה טוב. אבל מוטב שהעקרונות של כל אחד בכל סוגיה יבואו לביטוי בפרטים עצמם, ולא יהיו ערטילאיים. זאת הערה כללית.

עכשיו לגופו של עניין. הוויכוח שהיה בין פרופ' גולדנברג ובין פרופ' אורגן מזכיר ויכוח קודם שהתנהל בישיבה הקודמת ובזו שלפניה, ואני מציע שנתקדם בדיון. השאלה שלפנינו היא אם נבוא ללמד את כל ענייני התחביר הקשורים במשפט המורכב דרך כללי הפיסוק, או שנכניס את כל סוגי המשפט המורכב תחת קורת גג אחת ונפשט את העניין. נזכור שיש גם מגמה חשובה, שהכללים האלה יהיו תורה מהלכת ולא יישארו רק בתוך החוברת, כמו שקרה לכמה מן ההחלטות, שהלכו לאיבוד מרוב פרטים.

אני מציע להחליט אם נבחר בהצעת התשנ"א המכניסה תחת קורת גג אחת את כל סוגי הפסוקיות המשועבדות ומבחינה בין ארוכות לקצרות כפי שאתם יכולים לראות, או שנלך בדרך הפורטנית יותר שנמצאת בהצעת התש"ן שהציעה הוועדה. נתמקד בשאלה הזאת. אם אנחנו מקבלים את הדרך של התשנ"א נתגבר על העניין מהר, ואם אנחנו מקבלים את הדרך של התש"ן, נתגבר על העניין קצת יותר לאט, ומכל מקום עלינו להיצמד לאחת משתי ההצעות.

הא' בן-חיים: אני מסכים עם פרופ' אורגן שהאקדמיה צריכה לדון בשאלות עקרוניות. כבר היו באקדמיה דיונים בדקדוק בנוגע לעצם מבנה הלשון ולסגנון, כאשר נדונו כללי הקמץ והפתח ודומיהם. שאלת הפיסוק איננה שאלה במהות הלשון. במשך דורות נכתבה העברית בלא סימני פיסוק, ויש שאפילו סופר מודרני כותב בלי פסיקים ואפשר בהחלט לקרוא ולהבין.

תפקידנו הוא לקבוע כללי פיסוק ברורים, כדי שתלמיד בבית-ספר תיכון, או מורה בבית-ספר תיכון, יוכלו להתמצא בהם בנקל ולמצוא תשובות לשאלותיהם. אין כאן צורך בניתוח דקדוקי ובהעמקה בשאלות הדקדוק והתחביר, שאף החוקרים חלוקים בהן. אני מסופק אם העורכים הנזקקים לכללי הפיסוק ידעו לעמוד בפני אותם הדקדוקים ודקדוקי הדקדוקים. הדרך הנראית לי היא לבדוק מהם הדברים הפשוטים המוסכמים על הכול ולנסח את הכללים בלשון פשוטה ובהירה.

הא' בר-אשר: אני מבקש להזכיר שהצגתי לפני המליאה שאלה שעלתה בעצם מדברי הפותחים. אני מבקש להתייחס רק לשאלה הזאת: האם אנחנו מאמצים את הצעת התש"ן שהיא יותר פורטנית ומבחינה, או את הצעת התשנ"א שהיא הרבה יותר קצרה. אני מבקש להתייחס רק לשאלה הזאת.

הא' פורת: אני מבקש לשאול שאלת תם על מה שכתוב בהקדמה של הצעת התש"ן: "משפט מורכב בנוי מיחידות, אשר כל אחת מהן כיחידה אחת ממלאות בו תפקיד תחבירי מסוים, וכל אחת מהן כשהיא לעצמה עשויה להיתפס כמשפט בפני עצמו. יחידות אלה מכונות 'פסוקיות' (ויש קוראים גם לאלה 'משפטים')".

לפי מה שכתוב כאן, כל חלק של משפט מורכב נקרא פסוקית. ננסה לבדוק לפי ההגדרה הזאת את הכלל המרכזי בכללי המשפט המורכב לפי הצעת התשנ"א (בראש סעיף 10): "אחרי פסוקית יבוא פסיק, אך לא לפנייה", ונסתכל בדוגמה מס' 2 שם: "כשהגיע

הנשיא עם פמלייתו אל העיר, קיבלה את פניו הפגנה סוערת. לפי ההגדרה יש במשפט הזה שני חלקים ושניהם נקראים פסוקיות. ואם כך הפסיק בא אחרי הפסוקית הראשונה ועם זה הוא גם לפני הפסוקית השנייה...

הא' אזר: אני מציע לראות את המצב כאילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו יודעים את התורה ויודעים מה היא פסוקית ומהו משפט תוכן, ויודעים אפילו להבחין בינו לבין משפט זיקה. אם נצא מן ההנחה הזאת איננו זקוקים לכל ההגדרות ששולבו בהצעת התש"ן. אני מעדיף אפוא שנתרכז בהצעת התשנ"א ונקיים את הדיון שלנו על פיה. אני אומר זאת, אף שמבחינת התכנים עצמם דעתי קרובה יותר לדעת פרופ' אורנן. מבחינת הצגת הדברים והאפשרות לדון בצורה יעילה אני חושב שכדאי יותר ללכת על פי הצעת התשנ"א.

הא' בר-אשר: פרופ' אור אמר בצורה בהירה את שאמרתי קודם: לא נלמד את כללי התחביר דרך כללי הפיסוק; אנחנו מניחים שהפיסוק יילמד אחרי שכבר נלמד התחביר.

הא' פורת: ובכל זאת כדאי שנגדיר לצרכינו מה היא פסוקית.

הגב' בהט: האקדמיה החליטה שבמשפט מורכב יש משפטים משועבדים, ויש הערה שיש שקוראים למשפטים המשועבדים פסוקיות. כך הוחלט.

הא' עסיס: יש לי שתי שאלות. הראשונה היא בעצם תמיהה על משפט מס' 1 בסעיף 11 בהצעת התשנ"א: "הנער חצה את הכביש שכבר תבע קרבנות רבים, בריצה מטורפת". הפיסוק המוצע פה נראה לי מוזר: או שחייתי שם פסיק גם לפני המילה שכבר, או שהייתי מוחק את הפסיק האחרון.

העניין השני הוא במשפט מס' 8 באותו הסעיף: "שזו דרך אפשרית אך לא רצויה, ברור לכולנו". אני שואל מה צריך להיות הפיסוק במשפט זה אילו נוסח הפוך "ברור לכולנו שזו דרך אפשרית אך לא רצויה". האם צריך לשים פסיק אחרי לכולנו, או אסור לשים פסיק או שזו רשות? אני שואל מה דעת המציע.

הא' בר-אשר: בעל ההצעה יענה אחר-כך, אם ירצה.

הא' אורנן: אני מקבל את ביקורתו של אמציה פורת והיא באמת נכונה, ואני מודה לו עליה. אבל זאת איננה השאלה העיקרית. אני בנקל יכול לומר לך הגדרה אחרת שתתאים להחלטות האקדמיה. ברור שהמדובר הוא במשפטים משועבדים שהם נקראים גם פסוקיות, ושכל אחד מהם ממלא תפקיד של יחידה תחבירית אחת במשפט המורכב.

בהצעת הוועדה שילבנו בכל פעם הסבר על המונח התחבירי, מתוך כוונה שהדברים יהיו יותר מובנים לקורא. אם נכונה הנחת הא' אזר שאנחנו כולנו כבר למדנו תחביר וכל המשתמשים יודעים תחביר, אפשר להשיט מן ההצעה את ההסברים האלה. למשל, בראש

סעיף 10.11 בהצעת התש"ן כתוב: "פסוקית שהיא לוואי לא מצמצם, כלומר שגם בלעדיה ברור כלפי מה או כלפי מי מכוון השם שלפניה – יבוא פסיק לפניה". משפט ההסבר המשולב פה בא לסבר את אוזנו של הקורא שלא שמע מה זה לוואי לא מצמצם, ומשפט זה יסייע לו להבין מה זה. אולם אם אתם חושבים שאנחנו מכוונים את דעתנו ואת ענייננו לאנשים שכבר יודעים תחביר, מובן שמשפט זה מיותר ואפשר פשוט למחוק אותו. אין ספק שבדרך זו נצמצם בהרבה את הכללים. אם הנחת היסוד הזאת נכונה – מה טוב.

הא' בר-אשר: אין זאת הנחה היוצאת מן החיים, אלא מן הדיקטיקה. מוטב ללמד תחביר כשיודעים מה זה משפט, וללמד פיסוק כשיודעים את התחביר.

הא' אורנן: הצעת התשנ"א יוצאת מנקודת המוצא שהפיסוק במשפט המורכב הוא אחיד. להוציא דוגמה מס' 1 אין בסעיף 11 אפילו משפט לוואי אחד. בדרך זו אנחנו מעוותים את המושגים שהתלמיד למד ויודע – לפי מה שנאמר פה – כאשר הוא בא לקבל את כללי הפיסוק.

אני חוזר ואומר שדעתי היא שכל ניסוח שלנו צריך להיות מלא ומדויק, ויבואו אחר-כך המעבדים ויעבדו נוסח מקוצר לבתי-הספר, נוסח לעם. אין נכון לוותר בחקיקה על הדיוק ועל ההבחנות, ובלבד שייגמרו הדברים מהר ויהיה לנו קל יותר.

הא' גולדנברג: המשפטים המורכבים הם מסוגים שונים, ויהיה עלינו לדון בכל הסוגים, ורק בסיום הדיון נוכל לראות כיצד לקבוע את הניסוח הסופי. למשל, אם פסוקית היא חלק מן הנושא ואחריה בא הנשוא, לא הייתי רוצה לשים פסיק ביניהם. יש עוד כמה וכמה שאלות שלא נדונו עד תומן אף באחת מן ההצעות שלפנינו, לא משום שמישהו לא ידע שהשאלות האלה קיימות, אלא מפני שהמציאות הלשונית לא אפשרה ניסוח חלק שיהיה מתאים לכל המקרים.

בתשובה ישירה לשאלה שהוצגה הייתי מציע שניגש לדון במקרים השונים, ונראה מה הבעיות שעומדות לפנינו. כל עוד השאלה שתעמוד על הפרק תהיה איזה נוסח יראה גבורתו על רעהו, לא נוכל לפתור את העניינים עצמם. אם נצא מנוסח תשנ"א ויהיה צורך לפי המסקנות שלנו להפריד את הדיון למקרים אחדים – נפריד. אם נצא מנוסח תש"ן ויהיה צורך לאחד כמה סעיפים – נאחד. בדיון עצמו נצטרך ממילא לגעת בשאלות שונות, ואולי גם בכמה וכמה שאלות שלא עלו אף באחת מן ההצעות.

הא' צרפתי: את תפקידנו בניסוח כללי הפיסוק אפשר למלא, לעניות דעתי, בשתי דרכים. דרך אחת היא כתיבת ספר של לא פחות מ-1,000 עמודים. הדרך האחרת היא להגיד כך: "אם אתה מבין את המשפט ואתה מסוגל לקרוא אותו באופן שקהל השומעים יבין אותו, שים פסיק במקום שאתה עושה הפסקה בדיבור". זה כל מה שאפשר לעשות. בדרך זו יצא שבאותו המשפט יושמו הפסיקים במקומות שונים בידי אנשים שונים – אפילו בידי אותו אדם, אם הכוונה שונה במקצת – והכול יהיה נכון.

למשל (הצעת התשנ"א, סעיף 11, משפט 17): "לאחר חיפוש ממושכים ומייגעים מצאתי את הבית, שאחי ביקש ממני לצלמו". לא יעלה על דעתי לשים את הפסיק במקום שהושם. אני הייתי קורא באופן רגיל את המשפט הזה בדרך הזאת: "לאחר חיפוש ממושכים ומייגעים, מצאתי את הבית שאחי ביקש ממני לצלמו".  
 הצעתי בישיבות הקודמות לכתוב את כללי הפיסוק בעמוד אחד, וכדי לפרוע את החוב אומר שעלינו לבדוק את הספרים המצויים ולרשום רק כמה ממשלות יסודיות של פסיקים המסנוורים את העיניים ואינם צריכים להיות. זה הכול.  
 יתר על כן, יש בינינו גם סופרים, אולי בשאל אותם איך הם שמים את הפסיקים? האם לפי שיקול דקדוקי או לפי שמיעתם?

הא' עסיס: ראשית, אני תומך בהצעתו של פרופ' אורנן. חייבים לפרט, אין דרך אחרת. יש פה גיבוב עצום של משפטים, ושאלתי קודם את שתי השאלות שלי בכוונה להראות שכל עוד אין הסבר מפורט מה מותר ומה אסור ומדוע – אין הדברים מובנים כלל ועיקר. מאידך גיסא, כשקראתי את כללי הפיסוק התש"ן – וקראתי אותם פעמיים – לא מצאתי ידיי ורגליי בחומר. אינני איש לשון, והניסוח נראה לי מסורבל מאוד ולא ברור. לדעתי חייבים לנסח בדרך מפורטת ומגדירה, שהרי לא כולם אנשי לשון, אבל בצורה הרבה יותר בהירה וברורה ללומדים. אחר-כך, כמובן, אפשר לפשט את הדברים בשביל בתי-הספר.

הא' בר-אשר: אם כן, אתה מציע את הצעת התשנ"ב...

הא' עסיס: אדרבא, אדרבא.

הא' שמעוני: אני מציע לקחת את המשותף בין שתי ההצעות, והמשותף זה עניין אחד: "פסוקית שהיא קצרה ביותר אפשר להשמיט את הפסיק שאחריה. פסוקית שהיא ארוכה ביותר, אפשר לשים פסיק לפנייה". המכנה המשותף של שתי ההצעות הוא האורך, וזה הדבר הפשוט ביותר. אני תמה בשביל מה לקבוע כל מיני חוקים ולדון בהם, ואחר-כך לבוא פתאום עם חוק אחר ולהגיד: "כל מה שאמרנו עד עכשיו בטל ומבוטל; אם המשפט קצר אפשר לעשות כך, ואם הוא ארוך אפשר לעשות כך". אנחנו מציגים פה החלטות רבות במישורים שונים, החלטות שמבחינה לוגית אינן אקסלוסיביות, ובסוף אנחנו באים ואומרים שהכול בטל ומבוטל, מה שארוך ככה, ומה שקצר ככה.

הא' עופר: הצעת התש"ן יוצאת מנקודת המוצא שפסוקית צריכה פסיק לפנייה ולאחרייה; אחר-כך מפורטים היוצאים מן הכלל, והרשימה ארוכה ביותר. הצעת התשנ"א יוצאת מנקודת מבט הפוכה, "אחרי פסוקית יבוא פסיק אך לא לפנייה", ואחר-כך באים הסייגים בכיוון ההפוך. השאלה היא בעיקרה דרך הצגת הדברים, האם לתאר את החלק המלא של הכוס או את החלק הריק. מבחינה זאת אין הפירוט בהצעת התש"ן מחזיק יותר, אלא הולך בדרך הארוכה יותר, כשאפשר היה להגיע לאותו הדבר בדרך יותר קצרה.

הא' אורנן: היכן מצאת בהצעת התש"ן את הכלל הזה? בסוף ההקדמה למשפט המורכב נאמר שם: "הדיון בפסוק של המשפט המורכב עיקרו השאלה, אם להניח פסיק לפני פסוקית או אחריה או לא להניח". מה שאתה אומר לא היה ולא נברא.

הא' עופר: אני מבקש שהות לבדוק. אשיב כשתינתן לי רשות הדיבור בפעם הבאה.

הא' סמילנסקי: צריך להבדיל בין חוק ובין דברי הסבר. ספר חוקים עיקרו החוקים עצמם. לפעמים מצרפים אליו דברי הסבר המודפסים על נייר בצבע אחר. דברי ההסבר יכולים להיות ויכולים שלא להיות; אפשר לעיין בהם ואפשר שלא לעיין בהם. ומכל מקום החוק הוא המחייב.

שתי ההצעות שלפנינו תפקידן לעסוק בכללי הפסוק ולא בדברי הסבר. אם רוצים להביא נימוקים והסברים עליהם לבוא בנפרד מן החוקים עצמם. דברי ההסבר אין להם סוף. אני מציע ללכת לפי הכותרת שבראש ההצעות, "כללי הפסוק", ולהביא את הכללים בלבד.

הא' בראש: הצעתך היא אפוא שנסתפק בהצעה הקצרה יותר, אם הבנתי נכון.

הא' סמילנסקי: כן. הכלל עצמו והדוגמאות שלו.

הא' אכנר: אני מוכרח לומר שגישתו של פרופ' צרפתי שבתה את לבי, אבל לאמתו של דבר אין היא סותרת את הפירוט, היא רק קובעת שצריך למעט בתכתיבים ולכתוב פעמים רבות יותר "רשאי", "אפשר" וכדומה. המשפט הקובע שהפסיק תפקידו לייצג הפסקה בדיבור לצורך נשימה – מקומו במבוא. ואידך פירושא הוא, אבל אי אפשר לומר "זיל גמור", אלא צריך לפרט את הפירוש הזה במלואו. כגון: לפני פסוקית כשהיא ארוכה אפשר להביא פסיק, ועוד ועוד.

בסופו של דבר, הניסוח הכללי של פרופ' צרפתי איננו חוסך לנו את הפירוט. הוא רק מכתוב לנו שהניסוח יהיה פחות אפודיקטי.

הא' ברוידא: לצערי אף פעם לא נתתי את דעתי לכללים ולא עסקתי בהם. עניין אותי הרבה יותר הרצף האורגני וההגיוני של הדברים. יש לי הרושם שהחומר שלפנינו מותאם לעתים לכללים, במקום שהכללים יהיו מותאמים לו והיה מסקנה ממנו. לכן אינני רוצה להתווכח על הניסוח של הכללים, אלא להתייחס למשפטים שהובאו לאחריהם.

בכל ארבעת המשפטים הראשונים בסעיף 11 בהצעת התשנ"א הפסיקים נראים בעיניי מיותרים. לא הייתי אומר, כמובן, "הנער חצה את הכביש שכבר תבע קרבנות רבים, בריצה מטורפת". הוא לא תבע קרבנות בריצה מטורפת. היה צריך לומר: הנער חצה בריצה מטורפת את הכביש שכבר תבע קרבנות רבים. ובכל מקרה לא היה צריך להכניס כאן פסיק, מפני שההיבט של הריצה המהירה מיותר אותו. הוא הדין בכל יתר הדוגמאות.



רק במשפט החמישי, "שאינן הירח עולה עד שתכלה פרוטה מן הכיס, האמין האיש הצעיר בכל לבו", הפסיק הוא במקומו, משום שבלעדיו המשפט חסר משמעות. צריך להבין שאי אפשר לעבוד ולעבד כללים לפי דוגמות שהן עצמן חסרות צידוק.

הא' בר-אשר: אני עומד לחתום את הדיון בשאלה שהצגתי ולהעמיד להצבעה טוטלית את השאלה אם נבחר בהצעה המקוצרת של התשנ"א, המעמידה את הכללים בניסוח קצר מאוד ויש בה דוגמאות מוצלחות יותר או מוצלחות פחות, או בהצעה של התש"ן, המפרידה בין פסוקית בתפקיד לוואי לפסוקית בתפקיד אחר, ובה סעיפים ותת-סעיפים נוספים. אני מדגיש שההצבעה תהיה טוטלית. היינו, משנחליט איזו מן ההצעות אנחנו מאמצים, נקבל אותה על קרבה, על כרעיה, וגם על פרשה...

הא' אור: נדמה לי שלא הצגת את הדברים בצורה המדויקת. אני מבין שאתה מעמיד את הצעת התש"ן לעומת התשנ"א כמצע לדיון בלבד. אני יכול להתנגד לכל מה שנאמר בהצעת התשנ"א, ואף על פי כן להעדיף שהדיון ייעשה על פיה.

הא' בר-אשר: זאת הכוונה. ברגע שקיבלנו את אחת ההצעות מתחיל הדיון, ולא נגמר הדיון. אני חושב שזה ברור לחלוטין. אם יש מישהו שרוצה להוסיף כמה משפטים קצרים לפני ההצבעה, בבקשה.

הא' אורנן: השכל הישר צריך לכוון אותנו. אם אנחנו בוחרים בסיס לדיון, מוטב שתראה את כל הפרטים ותחליט מה לעשות בהם, ולא שתראה את המעט ואחר-כך נסתייע בחומר אחר ובספרים אחרים. הדרך הנכונה היא שכבסיס לדיון ייבחר מסמך ובו ההגמקות, ואני בטוח שעוד אפשר להוסיף עליהן. אני מבקש מחבריי לקבוע שהבסיס לדיון תהיה הצעת התש"ן, וכמה שנשמיט ממנה, וכמה שנשנה בה – ברוכים תהיו. זאת הצעתי.

## הצבעה

- בעד הצעת התש"ן כבסיס לדיון – 2  
בעד הצעת התשנ"א כבסיס לדיון – 13

הוחלט שהצעת התשנ"א תהיה בסיס לדיון.

הא' ברי-אשר: אנו מתחילים אפוא לדון בסעיף 11 בהצעת התשנ"א:

### הפיסוק במשפט המורכב

[11§]

אחרי פסוקית יבוא פסיק, אך לא לפניה.

כגון:

- (1) הנער חצה את הכביש שכבר תבע קרבנות רבים, בריצה מטורפת.
- (2) כשהגיע הנשיא עם פמלייתו אל העיר, קיבלה את פניו הפגנה סוערת.
- (3) מאחר שהתביעה לא הביאה ראיות חותכות לטענתה, אנו מזכים את הנאשם.
- (4) כדי לשים קץ אחת ולתמיד לוויתורים הממושכים, החליטה המועצה להקים על הגבעה גן ציבורי.
- (5) שאין הירח עולה עד שתכלה פרוטה מן הכיס, האמין האיש הצעיר בכל לבו.
- (6) האיש הצעיר האמין בכל לבו שאין הירח עולה עד שתכלה פרוטה מן הכיס.
- (7) האיש הצעיר האמין בכל לבו שאין הירח עולה, עד שעלה הירח.
- (8) שזו דרך אפשרית אך לא רצויה, ברור לכולנו.
- (9) הם ישובו לכאן מחר כי הרעב יציק להם.
- (10) ידענו כי עשה זאת בשוגג.
- (11) הפקיד אמר שהמנהל לא ישוב היום.
- (12) ייתכן שהתוצאות ישתנו בהמשך המשחק.
- (13) ברור שאין צורך בכך.
- (14) חושבני שאתם צודקים.
- (15) אין ספק שננצח.

פסוקית שהיא קצרה ביותר, אפשר להשמיט את הפסיק שאחריה. פסוקית שהיא ארוכה ביותר וגם חלקי המשפט שלפניה ארוכים הם ביותר, אפשר לשים פסיק לפניה.

כגון:

- (16) כשנכנסו קמו כל המסובים.
- (17) אנו מזכים את הנאשם מכל אשמה, מאחר שאת כל טענות התביעה הפריכו עדים מהימנים.
- (18) לאחר חיפושים ממושכים ומייגעים מצאתי את הבית, שאחי ביקש ממני לצלמו.

(על פסוקית לוואי לא מצמצם ראה 13§).

הא' אזר: אני מתייחס לכלל שבראש הסעיף, "אחרי פסוקית יבוא פסיק, אך לא לפניה". אני מתנגד לעיקרון הזה, שפסיק יכול לבוא רק אחרי פסוקית. מצב כזה הוא לדעתי לא רצוי. אנחנו מלמדים תלמידים שאין שמים פסיק בין הנושא והנשוא. לפי הכלל המוצע יש משפטים רבים שבהם בא פסיק רק בין הנושא והנשוא, והדבר עלול להטעות את התלמידים. [למשל: "המתנה שקיבל מאביו ומאמו ליום הולדתו העשרים וארבעה, נראתה בעיניו מלכתחילה מיוחדת במינה" (הצעת התש"ן, 10.12.2, משפט 6)]. פסוקית היא פסוקית. אם אנחנו אומרים שצריך לשים פסיק אחריה – צריך לשים פסיק גם לפניה. יש לי, כמובן, גם הערות אחרות באשר להבחנה בין פסוקיות שונות, שעבודים מסוגים

שונים, וכאן נכנס העניין של מצמצם או לא מצמצם. אבל אני מציע שנדון קודם כול בעיקרון היסודי, ורק אחר-כך נעבור להבחין בין פסוקיות.

הא' בלאו: אין חשש שהתלמידים יטעו. הדוגמאות האלה אינן הדוגמאות שיגשו לתלמידים. התלמידים יקבלו – כך אני מקווה – דוגמאות שלא יהיה בהן כדי להטעות. ומכל מקום, עלינו לדון בכללים לגופם ולא בדרך הגשתם ובהסברתם.

ולגופו של עניין: נקודת המוצא של הוועדה שעבדה בתל-אביב הייתה לקרב את הפיסוק העברי לפיסוק האנגלי. כללי הפיסוק הקודמים נתקבלו בשל מקרים מסוימים (ופרופ' בן-חיים יוכל לספר על כך). כללים אלה משקפים את שיטת הפיסוק בגרמנית וברוסית, שיטה ההולכת בקפדנות אחר המבנה התחבירי של המשפטים. אם אפשר לדבר על שיטה המנוגדת להצעתו של פרופ' צרפתי – זו היא השיטה. אין מתחשבים לחלוטין בדרך ההגייה, אלא במבנה התחבירי בלבד.

נוצר מצב בבתי-הספר, שעל התלמידים ללמוד שני סוגים של פיסוק: הפיסוק העברי והפיסוק האנגלי. התוצאה הייתה שהתלמידים לא ידעו את הפיסוק האנגלי ולא את הפיסוק העברי. הרעיון היה אפוא לקרב את הפיסוק העברי לפיסוק האנגלי, ולצורך זה ישבה הוועדה שבתל-אביב, שניסחה בסיום עבודתה את כללי התש"ן.

את הקירוב לפיסוק האנגלי אנחנו מוצאים גם בכללי התש"ן וגם בכללי התשנ"א. אין זה עוד פיסוק אוטומטי התלוי בתחביר, אלא פיסוק חופשי יותר, ואנחנו משאירים חופש החלטה מסוים למפסק, כפי הדברים שדיבר פרופ' צרפתי, כפי שדיבר מר מגד בפעם האחרונה, וכפי שגם אתה, מר אזר, דיברת. התפיסה שיש חופש הרבה יותר גדול בפיסוק היא הכלל העיקרי.

הרעיון היה – וזה נמצא בניסוחים שונים גם בהצעת התש"ן וגם בהצעת התשנ"א – שבדרך כלל הפסוקיות (המשפט הטפל) איננה נבדלת לפניה בפסיק, אלא נבדלת אחריה. אפשר לקבל את הרעיון הזה ואפשר לחלוק עליו, אבל הקו שעמד מאחורי זה, הרעיון שלפיו עבדה הוועדה של תל-אביב ולפיו נוצרו ההצעות שלפניכם, הוא שאין אנחנו מטילים באופן אוטומטי פסיקים בגלל מבנה המשפט.

הא' פורת: בכללי הפיסוק הישנים יש דברים שאין הדעת סובלתם. במשפטים כדוגמת מס' 10, 12, 13 היו נותנים פסיק באופן אוטומטי אחרי ייתכן, ברור וכדומה. אבל המילית ש היא עצמה כבר משהה, היא עצמה פיסוק בפני עצמו ואין צורך בפסיק. ההצעה הזאת מביאה רפואה למצב לא נסבל של ריבוי בפסיקים המעכבים את הקריאה. זה אחד הדברים העיקריים שבגללם היה כדאי לשנות את כללי הפיסוק הקודמים.

הא' אבנר: אני מציע למסד בתוך הסעיף הזה את הערתו של פרופ' צרפתי ולומר משהו מעין "תפקידו של הפסיק במשפט המורכב לסייע בהבנת המשפט ולהצביע על מקומות הפסקה בקריאה בשעה שאינם מובנים מאליהם. לפיכך הפירוט שיבוא להלן הוא בגדר המלצה". משפט כזה יש לקבוע בראש הסעיף.

הא' בראש-אשר: בראש הסעיף הזה או בראש כללי הפיסוק?

הא' אנבר: בראש כללי הפסיק. יש לבדוק גם את לשון הסעיף עצמו. אם מנסחים בלשון עתיד "יבוא פסיק" משתמע מכך שיש חובה להטיל פסיק. צריך להבהיר במפורש שבכל מקום שכתוב יבוא הכוונה היא שיכול לבוא, או שנתקן את הניסוח בכל מקום ומקום.

הגב' הבר: אני מנסה לראות גם את הצד של התלמיד, וראייה זו מחייבת אותנו לפשט את הכללים, כדי שהתלמיד יבין אותם יותר טוב ויזכור אותם בקלות. הכלל "אחרי פסוקית יבוא פסיק, אך לא לפניה" נראה לי בסדר גמור, ואחריו צריך פשוט להוסיף שתי הסתייגויות שכבר נאמרו כאן.

ההסתייגות האחת מתבטאת במשפט מס' 1 ("הנער חצה את הכביש שכבר תבע קרבנות רבים, במהירות מטורפת"). כאשר פסוקית מכל סוג שהוא באה באמצע המשפט, או שלא יבוא פסיקים או שיבואו פסיקים לפניה ואחריה. כך יובלט הרצף של הרעיון שנאמר במשפט מחוץ לפסוקית המופרדת באמצעות הפסיקים.

ההסתייגות השנייה היא ממשפט 8, שבראשו פסוקית נושא ("שוו דרך אפשרית אך לא רצויה, ברור לכולנו"). באופן אישי נראה לי קצת מפריע להפריד בין הנושא לנשוא בפסיק, אפילו כשהנושא הוא פסוקית. אינני יודעת מה האחרים חושבים. אולי אפשר לסייג גם מקרה כזה ולומר שלא לשים בו פסיק.

הא' אורנן: ראשית ברצוני להשיב לאמציה פורת. הפרדת הנושא מן הנשוא בפסיק במשפט ארוך ובו פסוקית לוואי לא נאמרה בהצעת התש"ן בלשון חובה. נאמר שם: "פסוקית לוואי מצמצם שהמשפט נמשך אחריה, אם היא ארוכה במיוחד – יכול לבוא פסיק אחריה" (10.12.2).

כאשר יש משפט ארוך שחלקו הראשון הוא הנושא ובתוכו יש משפט לוואי ארוך, נשאלת השאלה האם אין הדבר מתאים למה שאמר צרפתי על קלות הנשימה. אתה צריך להפסיק באיזה שהוא מקום, ואין לך מקום אחר אלא בסוף משפט הלוואי הזה. לכן בהבאת הפסיק יש שיקוף של הדיבור.

יתר על כן: יש הבחנות משמעות חשובות ביותר, שכוחן יפה מכוח עקרונות אחרים. ראו למשל את המשפט "הוא כיוון את המשקפת אל הציפורים שעמדו על חוט החשמל". אם אינך מניח פסיק, הלוואי הוא לוואי מצמצם, והכוונה היא לציפורים שעמדו על חוט החשמל, כלומר לא אל הציפורים האחרות. אבל אם תניח פסיק, פירוש הדבר שכל הציפורים עמדו על חוט החשמל. האם נמנע את עצמנו ואת הכותבים מלהביע את ההבחנה הזאת בתוכן, בגלל עקרונות הרבה פחות חשובים?

לכן, יש מקום לכך שבמקרים מסוימים לא יהיה פסיק לפני הפסוקית ובו בזמן יהיה פסיק אחריה. למשל במשפט "המתנה שקיבל מאביו ומאמו ליום הולדתו העשרים וארבעה, נראתה בעיניו מלכתחילה מיוחדת במינה". יש פה פסוקית לוואי מצמצם ולכן לא צריך

להניח פסיק לפנייה, אבל בגלל האורך של המשפט יש מקום לשים את הפסיק אחרייה ולא לתת לקורא משפט ארוך בלא כל סימן פיסוק.

בחלק השני של דבריי אני רוצה להתייחס להצעת התשנ"א ולמשפט שנמצא בה בראש הסעיף: "אחרי פסוקית יבוא פסיק, אך לא לפנייה". הדבר הזה מטעה, מפני שלא תמיד יבוא פסיק אחרי פסוקית ולא תמיד לא יבוא פסיק לפנייה. יש הסתייגויות שנאמרו כאן, ויש הסתייגויות נוספות שלא נאמרו כאן. לפני משפט תיאור או מושא או אפילו נושא באמת לא יבוא פסיק, וגם לפני משפט משועבד שנושאו שם פועל לא יבוא. אבל לפני לוואי לא מצמצם כן יבוא. אז למה לומר דבר שסתירתו כתובה בהמשך? אין זאת דרך נכונה, וגם לא דרך הוגנת, לתת לתלמיד לקרוא כללים ואחר-כך לומר "אבל זה לא חל על מקרים אלה ואלה". צריך לסייג את הדברים מלכתחילה ולומר שלא יבוא פסיק לפני משפט לוואי מצמצם, ולא יבוא אחרי מילה המביעה את עמדת הדובר, ולא יבוא לפני משפט תיאור או מושא או נושא, ולא יבוא לפני משפט משועבד של נושא או של פועל; אבל במקרים האחרים שאינם כלולים ברשימה זאת יבוא פסיק לפני הפסוקית.

למה לומר דברים ואחר כך לחזור מהם? זהו ניסוח מרושל, ולא ראוי לאקדמיה לקבוע אותו. צריך לומר דבר דבור על אופניו, מתי כן ומתי לא, ולא לתת את הדברים באופן כללי ומרושל.

בהצעת התשנ"א יש סעיף מיוחד למשפט ייחוד, אבל הושמטו דברים אחרים. למשל, אין סעיף על מילה המביעה את עמדת הדובר (כגון חושבני). למה לא להגיד את זה? הרי הובאו דוגמאות לכך! אין פסיק אחרי מילה כזאת לא בגלל קוצרה, אלא שאתה נותן הבעה מודלית למה שיבוא אחר כך, מה עמדתך כלפי מה שאתה אומר. אם יהיה צורך אוכל לפרט יותר, אף על פי שיש בכך קושי משקיבלנו על עצמנו לדון לפי הכללים של התשנ"א שאינם מפורטים.

אינני מסכים לדעה שכללי הפיסוק לא ינוסחו על פי מבנה התחביר. כל ההבחנות שאנחנו עושים הן על פי מבנה התחביר. אם נוותר על הבחנות תחביריות, התוצאה תהיה שהמורה יגיד לתלמיד: "פה אתה צריך להרגיש שצריך פסיק, ופה אתה צריך להרגיש שלא יבוא פסיק"... ואם כך אין צורך בכללים; בואו נחליט שמר צרפתי יגיש את הנוסח שלו בעמוד אחד, ובזה נסיים את העניין!

הא' חזן: עד עכשיו, אני חושב, הכללים היו פחות או יותר ברורים. אמרו לתלמיד "את הפסוקית (או את המשפט המשועבד) אתה מפריד בפסיקים לפנייה ולאחרייה". בינתיים נתחדשו דברים – או נתחדדו דברים – במשפטים מצמצמים ושאינם מצמצמים, והדברים נעשו לנו כך צרים במקצת...

פרופ' בלאו דיבר קודם על ההבחנה בין התחביר הרוסי והתחביר האנגלי. אני רוצה להזכיר שישנו גם הפיסוק העברי, ובו שני כיוונים מנוגדים. יש בלשון העברית פיסוק פנימי, כפי שהזכיר מר פורת בעקבות ספרו של א' מירסקי, והוא מורה לנו בעצם להימנע מפיסוק יתר. מצד אחר, פיסוק הטעמים הוא דווקא רחב יותר. אילו היו טעמים במשפט מס'

ג, "הנער חצה את הכביש שכבר תבע קרבנות רבים, בריצה מטורפת", היה בוודאי בא זקף על המילה הכביש, ואתנחתא במילה רבים, היינו הפסק לפני הפסוקית ואחריה. הא' בראש: אבל אז צריך גם מנגינה.

הא' חזן: לא. כמו שאומר הא' צרפתי, במקום שאתה מפסיק – זו המנגינה.

הא' פורת: כבר אמר הא' ברודא, שאילו היטבנו לנסח את המשפט לא היה כאן כל קושי: "הנער חצה בריצה מטורפת את הכביש שכבר תבע קורבנות רבים."

הא' חזן: העולה מן הדברים הוא שאם יש משפט זיקה באמצע המשפט אפשר ללכת באחד משני הכיוונים: הכיוון האחד הוא להסתמך על המבנה הטבעי של הלשון ולמעט בפסיקים, והכיוון האחר הוא לבודד יחידות של המשפט בצורה ברורה כדרך הטעמים. לגבי הדוגמה שאנחנו דנים בה והפיסוק המוצע כאן התחושה שלי היא לא נוחה. כפי שאמר הא' עסיס, הפסיק בסוף בלי הפסיק בהתחלה הופך את המשפט למשהו לא נכון, למשהו מעורפל מאוד. במקרה הזה צריך אולי פסיק לפני הפסוקית ופסיק אחריה.

הא' סיוון: ראשית רצוני להעיר שכאן כתוב "אחרי פסוקית יבוא פסיק אך לא לפנייה", ואחר כך באות דוגמות 2, 3, 4, 5, שבהן הפסוקית היא בראש המשפט. יבוא התלמיד וישאל: איך יבוא לפנייה פסיק? האם חשבו שאפשר לשים פסיק בראש המשפט? את הדוגמאות האלה אין להביא בצורה כזאת.

אני מסכים עם דבריו של פרופ' בלאו, שאנחנו צריכים להחליט שבענייני פיסוק גלך אחרי האנגלים ולא אחרי הרוסים. לא אחרי העלייה הראשונה והשנייה והשלישית, שעשו את התחביר שלנו וקבעו את המילים הלועזיות שלנו, והכול לפי הרוסית. אני מציע שנקבל את הניסוח האנגלי, שהוא ברור. יש מקרים שהעברית משעבדת יותר, אבל אין הדבר מכריע.

איך אנחנו יכולים פתאום להשוות את סימני הפיסוק לטעמים שלנו? הרי בטעמים יש גם מחברים וגם מפסיקים, וכי אנחנו צריכים לעשות גם סימנים מחברים בנוסף למפסיקים? הטעמים קשורים במנגינה ואיננו יכולים להיעזר בהם פה. עלינו לקצר בניתוחים תחביריים, ובכך אני מסכים עם הא' צרפתי. ישבנו פה שעה וחצי ולא למדנו הרבה.

הא' עופר: אני רוצה להניח לפסוקיות הלוואי ולהתייחס לפסוקית בתפקיד אחר במשפט. בהצעת התש"ן נאמר על זה: "פסוקית בתפקיד אחר במשפט... טעונה בדרך כלל הפרדה לפנייה ואחריה" (10.2.1). זו נקודת המוצא. אך בסעיף 10.2.3 נאמר: "כשהפסוקית בתפקיד תיאור פועל, או מושא, או נושא" – היינו כל דבר – "היא החלק האחרון במשפט... – אין פסיק לפנייה". כלומר, הכלל הוא שיש פסיק לפני הפסוקית ואחריה, פרט למקרה שהפסוקית בסוף המשפט, ואז אין פסיק לפנייה.

פסוקית יכולה לבוא בשלושה מעמדים: בתחילת המשפט, בסוף המשפט, או באמצע. המקרה של פסוקית שאינה פסוקית לוואי באמצע המשפט הוא נדיר מאוד, ובדרך כלל הוא גורם לדור־משמעות. במקרה זה (ורק בו) נוצר ניגוד בין שני עקרונות. העיקרון האחד יכול להיקרא "עקרון הסוגריים", וכבר הוזכר פה קודם: או שיש פסיקים לפני הפסוקית ואחריה, או שאין פסיקים כלל; לא יבוא פסיק אחד בלא חברו כמו שלא יבוא סוגר בלי בן־זוגו. זאת הרגשה הקיימת אצל המפסיקים, וזה העיקרון האחד. העיקרון המנוגד לו כאן הוא שבדרך כלל מרגישים שלפני פסוקית אין צורך בפסיק ורק אחריה צריך פסיק, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בסעיף 10.2.3.

הפְּשֵׁרָה של הצעת התש"ן היא זאת: במשפט "ידענו כי עשה זאת בשוגג", אין פסיק לפני הפסוקית. אך אם יהיה המשך למשפט אחרי הפסוקית, כגון "ידענו, כי עשה זאת בשוגג, כבר ברגע הראשון" – יבוא פסיק גם אחרי הפסוקית וגם לפניה. כך אומר הסעיף הזה, השמטת הפסיק לפני הפסוקית מותנית בכך שהפסוקית היא החלק האחרון במשפט. כלומר, במקרה הזה עקרון הסוגריים היה מתגבר ומפקיע את העיקרון שלפני פסוקית לא יבוא פסיק.

היחס בין שני העקרונות שהזכרתי הוא שורש המחלוקת בין שתי ההצעות. הצעת התשנ"א באה וכופרת במפורש ב"עקרון הסוגריים", ומנסחת: "אחרי פסוקית יבוא פסיק, אך לא לפניה". ממילא לא יהיה הבדל בין "ידענו כי עשה זאת בשוגג" לבין "ידענו כי עשה זאת בשוגג, כבר ברגע הראשון". בשני המשפטים לא יבוא פסיק אחרי ידענו. ואילו הצעת התש"ן מציעה פשרה. במשפטים כגון אלו גובר עקרון הסוגריים, ואילו במשפט כגון "המתנה שקיבל מאביו ומאמו ליום הולדתו העשרים וארבעה, נראתה בעיניו מלכתחילה מיוחדת במינה" (סעיף 10.12.2, משפט 6) גובר עיקרון אחר על עקרון הסוגריים: אין שמים פסיק לפני הפסוקית כדי לבטא שיש פה משפט לוואי מצמצם. זאת נקודת המחלוקת למעשה בין שתי ההצעות. אם נחפש מקרים שבהן ההצעות חלוקות במסקנות העולות מהן לגבי הפיסוק – אלו הם המקרים.

הא' בלאו: יש לי הערה לגבי מה שאמר הא' אזור בעניין הפְּסִיק בין הנושא לבין הנשוא. גם פה יש עקרונות שונים שיכול להיות ניגוד ביניהם, אבל החשיבות של העיקרון שאין פסיק בין הנושא לבין הנשוא איננה כל־כך גדולה עד שתפקיע כל כלל אחר. יכולים להיות מקרים שוליים, בהחלט שוליים, שבהם בגלל המבנה המיוחד של המשפט יהיה פסיק בין הנושא לנשוא.

הא' גולדנברג: הא' סיוון שאל כיצד יכול לבוא פסיק בראש המשפט, וברצוני לענות לו כדי שלא ניגרר להפיכת העניין לחוכא ואיטלולא. בהרבה כללי פיסוק מוצאים לנכון לציין במיוחד, שאם לפי הכללים היה צריך לבוא פסיק בסוף המשפט, הרי הנקודה שבסוף המשפט מבטלת את הפסיק, ומעין זה גם לגבי ראש המשפט. אפשר לנסח את הדברים כך במפורש, אבל לדעתי אפשר להסתפק פה במשפטים הבאים לדוגמה. חלק מן הדוגמות

מתאים רק לכך שאין בא פסיק לפני פסוקית, חלק אחר מתאים לכך שבא פסיק אחריה, וחלק מהדוגמות מתאים לשני הדברים.

לעניין פיסוק טעמים: איננו יכולים לקבוע כללי פיסוק שבהם לכל משפט יש דגם קבוע של פיסוק, כמו בחוקי הטעמים. שם יש עקרונות אחרים לגמרי שאינם קשורים למבנה הלשון. מה שבאמת אפשר למצוא בהיסטוריה של הפיסוק העברי אלו התחלות של פיסוק עברי שנעשה לתומו. ביאליק ורביצקי לא נהגו לפי השיטה שהתקבלה באקדמיה באותו זמן.

בכל לשון יש קונבנציות כלשהן, דרכים מוסכמות. החלק האינטואיטיבי של הפיסוק קיים בכל מקרה, גם בשיטות הנוקשות ביותר. אפילו ספרים גרמניים ששיטתם נוקשה מזכירים את קיומם של מפסקים כבדים ומפסקים קלים, ויש מרווח מסוים של שינוי. אבל מה שאנחנו עוסקים בו הוא עניין של קביעת קונבנציות, ובקונבנציות האלה באמת יש תזוזה מדרך נוקשה יותר לדרך יותר גמישה.

מפריע לי בהחלט העניין של חוסר הסימטריה בין הפסיק שלפני הפסוקית לזה שאחריה, אבל לאחר עיון בכללי פיסוק בלשונות אחדות מלשונות המערב ראיתי שהעיקרון הזה, שהיה העיקרון העקיב שהייתי הולך על פיו לפי נטייתי, יכול להביא למשפטים שקשה להבין אותם. מוכרחים לפרוץ את העיקרון הזה לפעמים, כמו בצרפתית ובאנגלית, כאשר יש גודש באורך של משפט.

בסופו של דבר פסוקיות הן משפטים הממלאים תפקיד של חלק משפט במשפט מסגרת מקיף. וכאן יש התנגשות בין שתי מערכות: לפי המערכת של המשפט הפשוט שהפסוקיות משובצות בתוכו, היינו רוצים לקיים את המסגרת הפיסוקית של המשפט הפשוט גם מעבר לפסוקיות האלה. מאידך גיסא, מאחר שיש כאן יחידות המצריכות התייחסות מיוחדת, אנו רוצים לסגור אותן בדרך כלשהי, ועלינו להכניס סימני פסיקים אף על פי שהמשפט הוא משפט אחד. האמנות של כללי הפיסוק היא למצוא את הפשרה המתאימה בין העקרונות הסותרים.

כך גם בעניין הפסיק אחרי פסוקית ולא לפניה. בהחלט יש משהו בהיגיון הצרוף שמתנגד לזה, ובכל זאת ראינו שבכמה וכמה לשונות לא נמצא מוצא אלא להטיל פסיק כזה כאשר הדבר נחוץ.

הא' אור: אני חושב שההצעה הזאת שיבוא פסיק רק אחרי הפסוקית ולא לפניה באה לעולם בגלל הצורך למחוק את הפסיק שהיה נהוג – כנראה על פי התחביר הגרמני והרוסי – במשפטי תוכן נושאים וגם מושאיים. יש עדיין סופרים חשובים הכותבים "נכון, ש..." או "ברור, ש..." ושמים פסיק לפני ש. נהגו כך משום שבאיזה שהוא מקום בכללי הפיסוק כתוב שפסיק יבוא לפני כל פסוקית הפותחת ב-ש. לא הבחינו בין משפט זיקה, משפט תוכן, משפט נושאי ומשפט מושאי. יש השמים פסיקים במשפט מעין "אני רוצה שתעשה כך וכך". רצו למנוע את הפיסוק הזה, ומצד שני לא רצו לסבך את הכללים בהבחנות שבין משפט משועבד, משפט תוכן נושאי, משפט תוכן מושאי, משפט זיקה, משפט תוכן לוואי. חשבו להתגבר על כל הבעיה הזאת על ידי הניסוח הפשוט, ולדעתי הפשטני, שהפסיק יבוא



רק אחרי הפסוקית. לכאורה כך פותרים את הבעיה, ובמשפט כגון "ברור שאין צורך בכך" (דוגמה 13) לא יבוא פסיק. אבל כשמהפכים את הסדר יבוא פסיק, ולשם כך באה למשל דוגמה מס' 5 ("שאיין הירח עולה עד שתכלה פרוטה מן הכיס, האמין האיש הצעיר בכל לבר"). אילו הדוגמה הזאת הייתה כתובה על פי סדר האיברים הרגיל בעברית, היה צריך להיות "האיש הצעיר האמין בכל לבר שאין הירח עולה" וכו'. אנחנו איננו רוצים שיבוא פה פסיק, לכן נאמר שלא יבוא פסיק לפני הפסוקית אלא רק אחריה. כשמהפכים את הסדר יבוא פסיק.

אבל יש פה הטעיה, משום שכשאתה מהפך את הסדר, אתה רשאי תמיד לשים פסיק, לפני כל דבר, לא רק לפני משפט מושאי. אם אתה רוצה ליצור איזה משפט אידישאי מהסוג "חכם, הוא כבר לא יהיה", יבוא פסיק אחרי חכם. או, למשל, המשפט "את האיש הזה, אני עצמי אינני סובל". אני רשאי לשים פה פסיק, ואני מוצא בכתובים ששמים פסיק אחרי המושא הישיר הזה, כאשר הוא בא בראש המשפט במה שקרוי טופיקליזציה. כשם שיש אפשרות לייחד חלק משפט, להפוך אותו לחלק ייחודי, כך יש אפשרות לקחת את המושא או את הנשוא או כל חלק אחר ולשים אותם בראש המשפט. המשפט מתחלק מבחינת האינטונציה לשני חלקים ברורים "את האיש הזה – אינני סובל", ועשוי לבוא פה פסיק. זה מה שקורה גם בדוגמה מס' 8 ("שזו דרך אפשרית אך לא רצויה, ברור לכולנו").

אסור למחוק את הפסיק לפני משפט מושאי ולפני משפט תוכן על ידי הטריק הזה שלא לשים פסיק לפני המשפט אלא רק לאחוריו, אלא צריכים לומר דברים מפורשים. אין ברירה, צריכים לומר שלפני משפט תוכן נושאי לא יבוא פסיק, לפני משפט מושאי לא יבוא פסיק. מוכרחים להפריד בין סוגים שונים של פסוקיות, ולא בניסוח כוללני גורף מן הסוג הזה.

הא' בלאו: מה יהיה לפני משפט תיאור, למשל?

הא' אזר: אני חושב שצריכים לשים פסיק לפני כל משפט תיאורי, אם הוא משפט מספק ארוך.

הא' בלאו: אם הוא משפט ארוך במידה מספיקה, ברור שיכולים לשים פסיק. השאלה היא אם צריך לשים פסיק.

הא' אזר: אם אתה שואל אותי ככלל, משפט תיאורי פותח בפסיק. משפט תיאורי כגון "כש...", "משום ש...", "מפני ש..." – כל אלה פותחים בפסיק.

הא' בלאו: למה, מפני שכך היינו רגילים?

הא' אזר: גם מבחינת האינטונציה. אני חושב שכולם יסכימו לכך.

הא' בלאו: אם אתה הולך אחרי ההפסקה בדיבור, יש משפטי חיבור מרובים מאוד שבהם אין הפסקה בדיבור.

הא' אור: אני לא מדבר על הפסקה בדיבור. אם אנחנו רוצים לתקן את הכללים הקודמים אזי לגבי משפטים תיאוריים אנחנו יכולים להשאיר את המצב כפי שהיה. במשפטים נושאים או מושאים אנחנו רוצים למחוק את הפסיק.

הא' סמילנסקי: אני מציע למחוק את סעיף 11 כולו. הוא לא תורם כלום. הוא מלא סתירות, הוא מלא יוצאים מן הכלל, הוא מלא בלבול, אין בו שום הדרכה. על כל משפט שאמר פה מי שאמר נמצא מי שאמר "אבל", וה"אבלים" האלה מרובים מהדברים המחייבים. אולי יבוא משהו וינסח ניסוח חדש טוב יותר. רמסנו את הסעיף הזה מכל הצדדים, אני מציע למחוק אותו והכול יישאר פתוח. כל מה שאתה אמרת אתה בעצמך אומר כנגדו, או שאתה אמרת את זה והוא אמר נגדך, ויש יוצאים מן הכלל. אז מהו המשפט, מהו החוק? אולי הסעיף מנוסח כל כך גרוע והנוסח הוא בוסר, ואז צריך לנסח אותו מחדש באופן ברור.

הא' אורנן: אני מסכים עם החלק הראשון של דברי יוהר, שצריך למחוק את הסעיף, אבל צריך להביא במקומו דברים אחרים.

בכל הפיסוקים בכל הלשונות יש שלושה יסודות, שלושה עקרונות, המתנגשים זה בזה באופן קבוע, או שהם מחוץ לתמונה. האחד הוא פיסוק לפי התחביר, והוא העיקרון השולט ברוסית ובגרמנית. השני הוא פיסוק לפי הנשימה. מה שהא' צרפתי מכון אליו הוא בעצם פיסוק לפי הנשימה. הדבר השלישי הוא פיסוק לפי קצב, כמו שהזכיר הא' חזן את הפיסוק של המקרא.

הא' חזן: יש גם פיסוק לפי הדגשה, להבלטה.

הא' אורנן: הוא כלול במה שהזכרתי. זה יכול להיות גם אמצעי תחבירי ויכול לבוא לידי ביטוי באמצעות הנשימה.

עניין הקצב לא שייך לדיוגנו כאן. נשאר אותו למחברים, ליוצרים. קראתי בזמנו ספר באנגלית שהפיסוק שלו הוא לפי קצב (ספרו של ארמסטרונג, Grey Wolf שהיה לאטא-תורכ). אבל אנחנו נניח את העניין הזה, לא נקבע כללים לפי קצב, כמונן. שני העקרונות האחרים, התחביר והנשימה, באמת מתגברים זה על זה: כאשר המשפט אינו ארוך התחביר שולט, וכאשר יש יתר אריכות תש כוחו של התחביר ועקרון הנשימה הוא המנצח.

הא' סמילנסקי: אבל מה תורם הסעיף הזה?

הא' אורנן: לא, אני לא אומר שהוא תורם, לדעתי הוא גרוע. חס ושלום, אני לא מגן עליו, אינך בקי בהיסטוריה של הדברים...

אזר הסביר דברים ואני מסכים לרוח הדברים שלו, שיש לפרט כאן, יש לפרש. בעצם השם "משפט מורכב" עקרון התחביר שולט ולא דברים אחרים. הנשימה כוחה יפה לגבי כל חלקי הפיסוק כולם.

משפט 2 בסעיף 11 של התשנ"א, "כשהגיע הנשיא עם פמלייתו אל העיר, קיבלה את פניו הפגנה סוערת", הופיע בכללי התש"ן בצורה אחרת (סעיף 10.2.1, משפט 1): "אחר כך, כשהגיע הנשיא עם פמלייתו אל העיר, קיבלה את פניו הפגנה סוערת". האם משהו יעלה בדעתו להשמיט את הפסיק שאחרי המילים אחר כך? ברור לי שלא. "כשהגיע הנשיא עם פמלייתו" הוא תיאור, ואי אפשר להשמיט את הפסיק לפני התיאור הזה. כאשר רוצים לקצר העקרונות הולכים לאיבוד, וזה לא דבר טוב.

הא' עופר: שם יש תמורה ("אחר כך" = "כשהגיע הנשיא"), וזו הסיבה לפסיק.

הא' אורנן: אין זה משנה.

אני רוצה להצביע על העובדה שמקרים שונים שביקש מר אזר לפרטם נמצאים בכללי התש"ן. למשל: "כאשר המשפט פותח במילה המציינת... את עמדתו של הדובר – לא יבוא פסיק", ולדוגמה בא המשפט "ודאי שאנו מסכימים להצעתך" (סעיף 10.2.2). וכך בסעיף הבא (10.2.3): פסוקית בתפקידים שונים שהיא החלק האחרון במשפט אין פסיק לפניו, וכן כשהפסוקית היא של דיבור עקיף אחרי פועל אמירה. ובכן, יש פירוט. ברגע שיש פירוט אתה יכול לומר שלהוציא את המקרים האלה לא יבוא פסיק לפני פסוקית בתפקיד כלשהו. אבל אם אינך מפרט, אתה עושה חוכא ואיטלולא מכללים שאין מקיימים אותם. זו בדיוק "הלכה ואין מורין כן", דבר שסתירתו בתוכו ובתוך דוגמאותיו. תוסיף מילה אחת לזה או תיתן דוגמה קצת אחרת, ומיד הכלל יפוג לא יעמוד, והמורה יצטרך להסביר מדוע. מי שהיה לו ניסיון בהוראה יודע שכללי הפיסוק הקודמים, כללי התש"ן, היו טובים לדוגמאות שהובאו. כשאתה בא לפסק במקום אחר, תש כוחם של הכללים.

הא' עופר: סעיף 10.2.3 שהזכרת מדבר על פסוקית בסוף המשפט בתפקידים שונים. אין שום דוגמה של פסוקית בסוף המשפט שאיננה כלולה בו, פרט למשפטי לוואי. ואם כן אפשר לומר שלעולם לא יבוא פסיק לפני פסוקית שבסוף המשפט, וסעיף 10.2.2 (מילה המציינת את עמדת הדובר ואחריה פסוקית) איננו מחדש דבר.

הא' אורנן: במקרה של פסוקית לוואי לא-מצמצם יבוא פסיק. פסוקית בתפקיד אחר, במקרה שהיא החלק האחרון במשפט, נאמר כאן לשם בהירות שאין פסיק לפניו. זה הכול, למה לא? הרי אתה צריך לתת הדרכה לאנשים, כל התפקיד שלנו הוא לתת הדרכה, ואם כך איך אפשר להשמיט דבר כזה?

הא' עסיס: אני רוצה להזכיר נשכחות, שיש הכרח לתת הגדרה למילה פסוקית. בייחוד שלפי הכללים של התש"ן יוצא שגם משפט ראשי נקרא פסוקית, ואילו כאן מכלל הדברים

יוצא שרק משפט משועבד, כגון משפט זיקה, נקרא פסוקית. לדעתי הכרחי לתת הקדמה שתגדיר בדיוק מה זה פסוקית.

הא' אורנן: זה דבר פשוט, הגדרה פשוטה. אהיה מוכן לקרוא אותה אם יהיה צורך.

הא' אבנר: אני רוצה להציע לאחד את שתי השורות הראשונות של סעיף 11 עם שלוש השורות שבאות אחרי דוגמה 15. בראש הסעיף יכתב: "אחרי פסוקית יוכל לבוא פסיק. בדרך כלל לא יבוא פסיק לפני, אלא אם כן היא ארוכה במיוחד". כך אתה מציב מטרה כלשהי, אך אינך אומר "כזה ראה וקדש".

הא' בר-אשר: יהיה ויכוח גדול מה זה "ארוכה במיוחד".

הא' אבנר: האמן לי שאני מסוגל להיות ברור כשאני רוצה בזה...

הא' אורנן: היה כאן ויכוח על משפטים קצרים, ומשה אזר הביא למשל את המשפט "את האיש הזה לא אסכים לצרף".

אני רוצה לומר לכם שבהצעת התש"ן נאמר על פסוקית בתפקיד אחר במשפט, מעין ההצעה שהועלתה פה, שהיא "טעונה בדרך כלל הפרדה לפני ואחריה, אלא אם כן היא קצרה ביותר". אחר-כך נכתב שם: "הפרדה זו ניתן לעשותה בפסיק או בקו מפריד", וזאת האמת. כל זה מצוי בהצעת התש"ן, פשוט מאוד.

הא' בר-אשר: כבר הזכרתי פעם שהאקדמיה הצרפתית, שנוסדה ב-1634, החליטה שאחת הפעולות הראשונות שלה תהיה להוציא דקדוק ללשון הצרפתית. ובכל פעם החליטו שלא ועדה תכתוב את הספר אלא אדם יחיד, כי אמרו: ועדה תטליא טלאי על גבי טלאי, ומוטב שאדם יחיד יעשה את זה. וכך היה. ראיתי שהאיש הראשון שהוטל עליו התפקיד תואר בפרוטוקול של האקדמיה כיודע הצרפתית הגדול ביותר שבדור. למעשה שש או שבע מהדורות של הדקדוק שהוציאה האקדמיה הצרפתית נכתבו בידי אדם יחיד. רק בשנת 1932 הוציאה האקדמיה דקדוק קצר מאוד, שהוא בעצם מין סיכום של עבודות קודמות.

כנגד מה הדברים אמורים? בוועדה של חמישה-שישה אנשים בקושי הגיעו לאיזושהו הסדר, ובאה הצעה שנייה. עכשיו, בתוך המליאה הזאת, אפשר לקבל את הרושם שקיבל יזהר סמילנסקי: זה אומר בכה וזה אומר בכה, והמסקנה המתחייבת – קחו את זה הביתה. ובכל זאת אני מסכים עם אמציה פורת, שאלו גופי תורה, וזה פרק חשוב שאי אפשר לוותר עליו. השאלה היא אם נבחר בהנחיה נוקשה או בהנחיה גמישה, ושמא בהנחיה גמישה עם ריבוי יוצאים מן הכלל והסתייגויות כפי שהגב' הבר הציעה, או כפי שהציע הא' אזר, להבדיל בין משפט מושא ומשפט נושא ובין משפט תיאור.

למרות שכל שטר שהוגש שוברו בצדו, בכל זאת אני מבקש לנסות להגיע לידי סיכום. יש אנשים החושבים שההצעה של התשנ"א, שנתקבלה כבסיס לדיון, היא מספקת, אלא

שיש להגמיש אותה ברוח דברי אבנר וצרפתי. הצעה שנייה היא להבחין הבחנות משנה ביחס למשפטים מסוימים. את הדברים האלה אמר אורנן בצורה ברורה בהצעת התש"ן וחזר עליהם פה בעל-פה. כך אמר גם אור בצורה מתמצתת יותר, ושמעתי להם תמיכה גם בדברי עסיס, אם שמעתי נכון.

הא' סמילנסקי: אני רוצה להציע הצעה אחרת: להביא ניסוח חדש לסעיף.

הא' בר-אשר: אני רוצה לענות לדברך: כל הצעה המתקבלת במליאה טעונה ניסוח, בדרך כלל בידי המזכירות המדעית. אנו יכולים להחליט שהביצוע יחזור לוועדה או לחלק מן האנשים, אבל היו מקרים שהוחלט כך והתוצאה הייתה שהתבטל הקדחה.

הא' סמילנסקי: אבל הסעיף הזה איננו בסיס, הוא נופל מיד. צריך לנסחו מחדש.

הא' בר-אשר: יש אנשים שעדיין דבקים בנוסח זה, וההצעה של הא' אבנר מנסחת אותו מחדש. האם אתה עומד על הצעתך להחזיר את הדיון לוועדה? הניסיון מוכיח שזה עלול לקחת כמה שנים. מוטב למסור את הדברים למזכירות המדעית, וזו תנסח אותם תוך התייעצות עם כמה מן החברים או עם ועדת הדקדוק. אני הייתי מציע, אם אתה מקבל את דעתי, שלא נצביע על הצעתך.

אנחנו נשארים אפוא עם שתי הצעות: ההצעה של הא' אבנר כורכת את שני החלקים ומנסחת כך: "אחרי פסוקית יוכל לבוא פסיק. בדרך כלל לא יבוא פסיק לפני, אלא אם כן היא ארוכה במיוחד". ואז תבוא הדגמה, ואני מציע שתכלול את 15 המשפטים הראשונים בחלק א ואת המשפטים מ-16 ואילך בחלק ב. ברווח שיינתן בין העדר הראשון לעדר השני יתבררו הדברים. זאת ההצעה.

הא' בלאו: בהסכמה למחצה להצעה של אבנר אני רוצה להציע לנסח: "אחרי פסוקית יבוא פסיק, אלא אם המשפט קצר".

הא' אבנר: הא' בלאו מציע ליצור סימטרייה: אחרי פסוקית יבוא פסיק בדרך כלל אלא אם כן המשפט קצר במיוחד; לפני פסוקית בדרך כלל לא יבוא פסיק אלא אם כן המשפט ארוך במיוחד. בשני המקרים צריך לבוא ניסוח גמיש: "יכול" או "בדרך כלל".

הא' סמילנסקי: מישהו עומד לפני רמזור, ואומרים לו: אם אתה רואה אור אדום – סע כרצונך... מה זה? לדעתי צריך לכתוב רק את המסגרת היציבה של משפט קצר ומשפט ארוך, ובכל שאר המקרים כל אחד יעשה כרצונו.

הא' פורת: תרשו לי להשיב במידה של אריכות לסי' יזרה, ולנסות להסביר מפני מה בראה לי שיש להימנע מפסקות יתרה כשבאים להעמיד כללי פיסוק. כבר נתליתי בדיון קודם בספרו של אהרן מירסקי, הפיסוק של הסגנון העברי, כדי לומר שראוי שההבנה

של הכתוב לא תהיה תלויה בפסיק – הכתוב עצמו צריך שיהיה מובן גם בלי פסיק, על פי החיתוך הטבעי של הדברים. כאן אני מבקש להוסיף ולומר שהפסיק בזמן שהוא נעשה טפול לפתוב ואינו מגופו ממש, מוטב לראות בו לפעמים גם כמיני הוראות של הסופר לקורא או לבימאי, או הוראות של הבימאי לשחקן, או אינטרפרטציה של השחקן או הקורא. תרשו לי להביא לפניכם דוגמה אחת מן המדרש. מסופר בדברים רבה (פרשה יא), באגדה על מיתתו של משה, שאמר הקב"ה לסמאל הרשע צא וְהָבֵא אֶת נִשְׁמַתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. [– – –] אמר לו [משה לסמאל] אין אתה נוטל את נשמתו [...] יש בי כוח מכל באי העולם. אמר לו [סמאל למשה]: מה כוחך? אמר לו:

אני בן עמרם שיצאתי ממעי אמי מהול ולא נצרכתי למהלני ובו ביום שנולדתי מצאתי פתחון פה והלכתי ברגלי ודיברתי עם אבי ואמי ואפילו חלב לא ינקתי וכשהייתי בן שלושה חודשים התנבאתי ואמרתי שעתידי אני לקבל תורה מתוך להבי אש וכשהייתי מהלך בחוץ נכנסתי לפלטרין של מלך ונטלתי כתר מעל ראשו וכשהייתי בן שמונים שנה עשיתי אותות ומופתים במצרים והוצאתי שישים ריבוא לעיני כל מצרים וקרעתי את הים לשנים עשר קרעים והפכתי מי מרה למתוק ועליתי ודרכתי דרך בשמים והייתי תופס במלחמתן של מלאכים וקיבלתי תורה של אש ודרתי תחת כיסא אש וסוכתי תחת עמוד אש ודיברתי עמו פנים בפנים ונצחתי בפמליא של מעלה וגיליתי רזיהם לבני אדם וקיבלתי תורה מימינו של הקדוש ברוך הוא ולימדתי אותה לישראל ועשיתי מלחמה עם סיחון ועם שני גיבורי עובדי כוכבים שבשעת המבול לא הגיעו מים לקרסוליהן מפני גובהן והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם והכיתים במטה שבידי והרגתים מי יש בבאי עולם שיכול לעשות כן

עד כאן לשונו של משה. ודאי שמעתם שיש לנו פה מחרוזת ארוכה של כשלושים משפטים מאוּחִים בווי"וין. אין כל קושי להבין את הדברים בלי כל סימני פסיק, הדברים חתוכים וברורים ואין דרך להבין אותם שלא ככוונת המקור, שנכתב כמוֹבן בלי כל פסיק. אכן אין כאן הַבְנָה אחרת, אבל יכולה להיות כאן קריאה אחרת – לקרוא את הדברים אפשר בכמה אופנים. נתאר לעצמנו שני שחקנים או קריינים שמגלמים את דמותו של משה בפגישה זו עם סמאל. האחד מבקש להציג דמות של האיש משה שמכסה על עלבונו וכאבו במעטה של נעימה סרקסטית וצינית, ונוקט כמין התנשאות על סמאל ונוהג ביטול בַּפְחוֹת הַזֶּה, שצריך לפרש לו מי הוא משה ומה כוחו. ומשה זה אומר במין ניחותה מוטעמת: "אני בן עמרם שיצאתי ממעי אמי מהול ולא נצרכתי למהלני [אתנחתה וניע ראש ומבט של תהייה לראות את פעולת הדברים על סמאל – ובכתוב שלעני השחקן כל זה מתבטא בפסיק], ובו ביום שנולדתי מצאתי פתחון פה והלכתי ברגלי ודיברתי עם אבי ואמי [ניע ראש שאומר כו-כן], ואפילו חלב לא ינקתי [אתנחתה ומבט שאומר ומה תאמר על זה?], וכשהייתי בן שלושה חודשים התנבאתי ואמרתי שעתידי אני לקבל תורה מתוך להבי אש [אתנחתה ומבט וניע ראש שאומר הלא אני יודע יפה שאתה יודע זאת, ואינך אלא מיתמם, אבל אולי שכחת משהו וברצון אזכיר לך]". וכן הלאה כל שאר המשפטים המאוּחִים – הצד השווה שבהם שעל פי קריאתם מתבקש פסיק בין משפט למשפט.

וכנגד זה נצייר לנו שחקן או קריין אחר שקורא את הדברים קריאת אחרת – קריאה שלי עצמי היא נראית כאן יותר – קריאה של אדם שהנהיגה עומדים ליטול את נשמתו והוא טוען על חייו בקדחתנות נואשת ואומר הכול בנשימה קדחתנית אחת, אין לו זמן להכניס לתוך דבריו אפילו פסיק אחד, ומכאן ריבוי הו"וין המאחות את המשפטים, ובכתוב שלעיני הקריין הדברים כאילו אמורים בלי כל פיסוק, כמו במקור. (אגב, במהדורה המנוקדת והמפוסקת של מירקין נתן המהדיר לפעמים פסיק בין המאוחים ולפעמים לא נתן, ופה ושם נתן נקודה, הכול לפי קריאתו והאינטרפרטציה הריתמית שלו.)

מה אני בא לומר? קודם כול אני מבקש לחזור ולומר מה שאמרתי בישיבה הקודמת, שיש לי ספק בדבר עצם סמכותנו לחייב לשים פסיק בין משפטים מאוחים בוי"ו. אין אנו רשאים לומר אלא שאפשר לשים פסיק ביניהם. הלוא וי"ו האיחוי עצמה היא סימן פתיחה של משפט, וממילא היא כמין סימן פיסוק טבעי בלשון, ורק כשהכותב מבקש לרווח את האתנחתה, או להקל את הקריאה, או להכתיב את הריתמוס הפנימי המתבקש לו, הוא רשאי לתת פסיק בין המאוחים. אבל בשום פנים אין הוא חייב לעשות כן. והלוא יש שהכותב גם בוחר מדעת להניח את הקריאה לכל קורא, שתהיה האינטרפרטציה הריתמית מסורה לקורא, ולא תמיד הכותב מבקש להכתיב אותה, וממילא ימעט בפסיקים.

אפשר שתבואו ותאמרו לי מה שאמר לנו ידידנו ראובן סיוון בישיבה הקודמת, שחסרונו בכללים האלה שאנחנו מביאים יותר מדי דוגמאות מן התנ"ך ומלשון חכמים, בזמן שבני-אדם מתלבטים בפיסוק של משפטים "מן החיים", כלשונו, וצריך אפוא לתת דוגמאות מן הספרות ומן העיתונות. בתנ"ך, כך אמר לנו סיוון, אין פיסוק, ובלשון חכמים אין פיסוק. והלוא יבואו תלמידים ויאמרו שבמקורות אין פסיקים. יש לשנות שינוי גמור ולהביא הרבה יותר דוגמאות מעשיות של דורנו. עד כאן מדבריו של סיוון, ודעתו משקפת כמובן גם את דעתם של אחרים מחברי האקדמיה, שיש לנו עניין בעברית החדשה והחיה, קצנו בכל הדוגמאות האלה מן המקרא ומלשון חכמים.

תרשו לי אפוא להביא לפניכם דוגמה מתוך ספר אחד שנדמה לי שאיש לא יכפור בשייכותו לספרות העברית בת זמננו. אני קורא את תיאור המסיבה באבן-תור מתוך ספרו של דן בן-אמוץ זיונים זה לא הכל (1979), עמ' 226, שני עמודים תמימים ברצף אחד בלי כל פיסוק (אטול רשות לעצמי לדלג פה ושם על מילים או משפטים – מי שסקרנותו גוברת עליו יוכל לעיין שם שם, כמו שאומרים חכמים, כגון ביאליק באלוף בצלות ואלוף שום: "עיין בדבריהם ותמצא נחת"). וזה לשון הקטע:

בשלב זה כולם כבר היו שתויים ואפילו שלוש הסמינריסטיות שאפרתי הביא מסמינר בית-הכרם צחקקו בלחיים סמוקות לצורך ושלא לצורך ומקלר "הממציא" נעלם מתחת לשולחן ונתפש כשהוא מחפש משהו [- -] ודן הורוביץ כבר התווכח בצווחות עם כידן על הבעיה הכורדית ומאקס כבר צחק ברוורס ויודל התחיל לדחוף ידים [- -] ועיניו של מן ורדי החלו להתערפל ואביני "אוהב-האדם" כבר התחיל להשמיץ ולקבור את כל הנוכחים ואלן שבפירושו השתעממה לחשה לי שהיא עייפה והולכת הביתה ונחומה אמרה שהיא מצטרפת אליה ומישהו כבר זעק "על נהרות

בבל היי! היי!" וזאביק בילו התעקש לחזור בפעם החמישית על הברכה שהמציא – [ – ] ואפרתי בשקט-בשקט טרח למלא לכולם את הכוסות וכשהוא נשא את כוסו למעלה כולם הצטרפו לשתייה כמו אבירים והיין והקוניאק כבר נשפך על המפה ועל החולצות הלבנות ויודל צועק למקלר [ – – ] "לך כיבינימט אתה עם החכמות שלך!" ושערותיהן הסרוקות של הבחורות כבר סתורות ומחשופיהן גלויים ומישהי כבר יצאה מכלל פעולה ומנמנמת על מזון בפינה והרב עמי סלוצקי שיכור ככולם מבקש לפתע שקט מוחלט אבל איש לא שם לב אליו ושתיקה כלשהי משתררת רק אחרי שאפרתי מוריד את הלאפה שלו במכה אדירה כל כך על השולחן עד שהכוסות מצטלצלות ובקבוק טוקאי מגעיל נשפך על המפה וסלוצקי מגנב את צווארו בכיפה הסרוגה ואומר "תשמעו סיפור יפה עם מוסר השכל חשוב" והוא מחכה שאחרוני המפספטים ישתתקו ויביטו בעיני המתכסות דוק של "אידישקייט" ורק אז כשהכול מוכנים לשמוע דברי חכמים הוא פותח ב"אבא שלי עלי השלום..." וכאן הוא עושה פאזזה קטנה להגברת המתח ומאקס כבר מרים גבות בחוסר סבלנות ואביבי כבר מצמיד אגרוף לשפמו כדי לטזטז בבוז אבל עמי שולח פתאום את זרוע ימינו היישר באוויר במועל יד קומוניסטי ומניח את כף יד שמאלו ליד כתף ימינו ומסיים את סיפורו בשורת מחץ מפתיעה [ – – ] ומאקס נופל מהכסא בנחירות צחוק וכוס יין נשפכת על שמלתה הצחה של חולדה המשמיעה צווחת אימים ומישהו שואל "מה? מה? מה הוא אמר עמי?" וכולם צוחקים עד דמעות ומכים על השולחן בכף יד פתוחה מרוב השתעלויות של צחוק ובקבוק קוניאק כמעט נופל לרצפה אך זאביק מצילו ברגע האחרון וחפר העומד על כסא ומחכה שהצחוק יגווע והאנשים יקחו נשימה מכריז "ואתם יודעים מה אבא שלי אמר לפני מותו?" ואני שמכיר כבר את התשובה משתף עמו פעולה ושואל "מה אבא שלך אמר לפני מותו?" ולשאלה הזו בדיוק חיים חיכה משום שעכשיו בטיימינג מצוין הוא משמיע במלוא גרונו חרחור מחריד של אדם המקבל שבץ כשעיניו מגולגלות למעלה ושוב צחוק אדיר מדביק את כולם ומאקס שכבר עמד לחזור לכיסאו נשאר לשכב על הרצפה ומתפתל בעווית של צחוק [ – – ] ומישהו שוב מוציא את מקלר מתחת לשולחן ויסים כבר בוכה מרוב צחוק והאיפור השחור של עיניה זולג ומטפטף על שמלתה ואני מחפש בעיני את אלן ואביבי המבחין בכך מכריז בקול רם שאלן יצאה עם מטמור החוצה אבל מישהו מרגיע אותי וזוכר שהיא הלכה הביתה עם נחומה ודינדוש צורח לכיך "אתה עוד תשמע על באראזניו" ויודל שר בינו לבין עצמו "פורט א איד קיין ארץ ישראל מיט געגאנוועטע סחוריה" ופתאום עמי צועק בקולי קולות "איפה מטמור?" ורק עכשיו מתברר שגם מטמור וגם המתאבדת נעלמו ומקלר משפשיף ידים בהנאה וכשמנסים לפתוח את דלת חדרו של קבר שייך אבו־טור מסתבר שהדלת נעולה מבפנים ואביבי מכה באגרופיו על הדלת וצועק "יורם לא על הקבר! דחיל אללה יורם לא על הקבר!" וליד השולחן מקלר מודיע מפה לאוזן שהוא הטמין מכשיר הקלטה ליד קבר השייך והפעיל אותו מרחוק ברגע שראה את מטמור נסגר שם עם המתאבדת ועוד מעט כששניהם ייצאו משם תהיה לנו תכנית אמנותית של [ – – ] וכולם כבר



מתחילים לתכנן את השאלות האכזריות שישאלו את המתאבדת אך אחרי רבע שעה אחרי עשרים רגע כשהזוג יוצא מחדר השייך כאילו דבר לא קרה ושניהם ממצמצים עיניים באור המסנוור של חדר הסעודה מקלר מופיע עם הטייפ־רקורדר שלו ומודיע בכעס ש[ - - ] מטמור כנראה דרך על החוט ותלש אותו כך שהתכנית האמנותית מתבטלת ואין ברירה אלא להמשיך לשתות קצת קוניאק וזה כמובן לא מונע מאביבי לשאול את המתאבדת בשפת בתי־המשפט אם [ - - ] והמתאבדת עונה [ - - ] ואביבי כבר מוכן [ - - ] לבצע את בקשתה האחרונה כשאפרתי שואל פתאום בדאגה אמתית "מישהו ראה את ורדי?" ואברהם מאפו מודיעה שהוא הלך [ - - ]

עד כאן דברי דן בן־אמוץ. אני מקווה שכולנו מסכימים שהתכנים, לפחות, הם "מן החיים", ועל כל פנים מן הספרות העברית החדשה. גבירותיי ורבותיי, אני מבקש לומר שיש להניח לו לכותב מידה של חופש בפיסוק. ולכן אני אומר לך דווקא, יזהר ידידי, שאתה סופר מובהק: צריך להיזהר מפסקנות בפיסוק. אין לומר, למשל, שלעולם יבוא פסיק בין משפטים מאוחים בוי"ו. עלינו להציע את האפשרויות ולא לחייב חיובים.

הא' בר־אשר: אמציה, הדברים יפים וברורים. אני רוצה להזכיר שכל עניינו של הפסיק הוא עניין של רשות, וכבר אמרנו את הדבר הזה באחת הישיבות הקודמות. הניסוח הזה, "לעולם", באמת יש בו מין עוול.

כל מה שצריך להיאמר נאמר, ואנחנו ניגשים להצבעה. עומדת לפנינו ההצעה המגובשת, לתמוך בסעיף כפי שהוא, בתיקון הניסוח של בלאו, צרפתי ואבנר. אם הצעתם לתקבל - התקבלה; אם לא תקבל נצטרך להביא בחשבון כמה מן ההצעות הפורטות שהציעו חברינו.

הא' אורנן: למה לא תאמר במפורש: "יש הצעה אחרת המבקשת לפרט את הדברים ולא לתת אותם בניסוח כללי"?

הא' בר־אשר: בסדר, זאת ההצעה.

אשר להצעתו של יזהר, נדמה לי שיזהר הסכים לבקשתי לא להעמידה להצבעה.

הא' סמילנסקי: מוטב שיעשו את הניסוח מחדש תוך מחשבה שקולה יותר, ולא ברגע האחרון.

הא' בר־אשר: אני פונה למזכירות המדעית, לנשיאות, למנהלה, לוועדת הדקדוק ולכל מי שנוגע בעניין ואומר: לכשיתאשר הסעיף הזה, מובן מאליו שניסוחו טעון כמה וכמה בהירות. אנחנו צריכים לקבל את המסגרת. המליאה צריכה בכל זאת להתקדם.

**הצבעה**

- בעד ההצעה לקבל את הסעיף כולו  
בניסוח שהציעו אבנר, צרפתי ובלאו – 12  
בעד ההצעה לקבל את הסעיף  
ולחסיף פירוט על סוגים שונים של משפטים – 8

נתקבלה ההצעה הראשונה.